

”אורות אליהו”

- יחסו של מו"ר הגאון הרב מרדכי אליהו זצ"ל למדינת ישראל -
ולמאורעות התקופה*

- א. הקדמה
- ב. תולדות חייו, רבותיו ורעיו של מו"ר הרב מרדכי אליהו זצ"ל
- ג. תהליך הגאולה והקמת מדינת ישראל
- ד. הגיוס לצבא-הגנה-לישראל
- ה. עם ישראל והיחס לאחים טועים
- ו. ארץ ישראל והמאבק עליה
- ז. הרבנות הראשית
- ח. סיכום

א. הקדמה

'אביהם של ישראל', כך כונה מו"ר הגאון הרב מרדכי אליהו זצ"ל, בסדרת ספרים פופולארית שיצאה לזכרו לאחר פטירתו. הרב אליהו, היה מגדולי הדור בנגלה ומבחירי הפוסקים, ויחד עם זאת היה גם ראש המקובלים ומ'מארי דרזין'. הרב היה מקובל על כל החוגים והפלגים השונים, והלווייתו הייתה פסיפס מרתק של 'כלל ישראל'.

כבר בחייו של הרב התנהל מעין "ויכוח" – לעיתים סמוי ולעיתים גלוי – על טיב השקפתו של הרב: האם הוא גדול 'חרדי' המקרב את ציבור חובשי הכיפות הסרוגות, או מנהיג תורני-ציוני שמפאת גדולתו וחסידותו מקובל גם על החוגים החרדיים? אולם בעוד שכל צד טען כי הרב שייך אליו, הרב בחר לשמור על "מדיניות העמימות", שאפיינה את התכונה הכלל-ישראלית שלו.

ברור אפוא כי מו"ר הרב מרדכי אליהו זצ"ל, היה 'כלל ישראל' ובשל כך היה נעלה מעל השתייכות סקטוריאלית כזו או אחרת. כל הווייתו אמרה אהבת התורה, אהבת ארץ ישראל ואהבת עם ישראל,¹ ואשר-על-כן לא יכול היה "להשתייך" לציבור מסוים. יחד עם זאת ברור שככל תלמיד-חכם גדול, אחז גם הוא בהשקפת עולם ברורה ומסודרת ביחס לתקופה ולמשמעותה.

* תודתי לשמואל מרצבך שעמל יחד עמי בסידור הדברים ובעריכתם.

1. ראה בדברי ההספד של הגר"ש עמאר, 'שלוש אהבות' שנדפסו בשבועון 'יש"ע שלנו', גיליון 200, סיוון תש"ע.

ואכן, בנו וממשיך-דרכו של הרב, הרב שמואל אליהו, אינו מתלבט באשר לזהותו של אביו. לדבריו,² אביו היה "גם חרדי וגם ציוני והרבה יותר",³ שהרי "כל רב ספרדי בתקופה ההיא, שילב בין בניין הארץ והתורה. הרב קוק היה חידוש בעיקר לאשכנזים". הוא ממשיך וטוען כי "השאלה אם הרב אליהו זצ"ל היה ציוני או חרדי, כלל איננה מתחילה והיא לא נכונה לכל רב ספרדי בתקופה ההיא", שכן "לא היה גדול תורה ספרדי אחד שחשב כי אסור לעלות לארץ ישראל או לבנות אותה. חכמי מרוקו, תוניס, עירק או סוריה לא החשיבו את שלושת השבועות כמניעה לעליה והתיישבות. כלל לא דנו בזה. זה היה כל כך פשוט אצלם שצריך לעלות לארץ ישראל וליישב אותה. ציונות לא הייתה אצלם שם נרדף להתפקרות והשכלה כמו בארצות אשכנז... כולם היו גם חרדים וגם ציונים, גם בעד בנין הארץ וגם בעד בנין התורה ולא ראו בזה שום סתירה כלל". דווקא מתוך תפיסה כוללת זו – המאחדת אהבת ישראל, אהבת התורה ואהבת הארץ – יכול היה הרב להילחם בתקיפות נגד "גזירות החילון של בן גוריון וחבריו" אך בה בעת להתייחס למדינת ישראל כחלק חשוב בתהליך הגאולה.

במאמר שלפנינו נבקש לעמוד – מתוך התבוננות בכתביו, דרשותיו והתבטאויותיו של מו"ר הרב מרדכי אליהו זצ"ל – על אותה השקפת-עולם כללית ולראות את השתקפותה בפסיקותיו של הרב, בהוראותיו ובהנהגותיו.

ב. תולדות חייו, רבותיו ורעיו של מו"ר הרב מרדכי אליהו זצ"ל

לפני שניווכח במשנתו הציונית של הרב אליהו, נבקש לעמוד בקצרה על הרקע הרוחני שבו צמח הרב. נסקור בקצרה את בתי המדרש שבהם למד הרב, ואת רבותיו ורעיו בנעוריו ובבגרותו. רקע זה ייתן לנו הבנה עמוקה יותר של משנתו הציונית עצמה ובכלל יבהיר לנו יותר את יחסם של גדולי התורה הספרדיים בעת ראשית המדינה להקמת המדינה.

בצעירותו למד הרב זצ"ל בישיבת 'פורת יוסף'. בישיבה זו לא הייתה תמימות דעים ביחס לשותפות עם אחרים טועים בתהליך שיבת ציון.⁴ נשיא הישיבה, הראשון לציון, הגאון הרב בצמ"ח עוזיאל זצ"ל היה חבר המזרחי וציוני נלהב, ואילו ראש הישיבה – שהיה רבו המובהק של הרב אליהו והוא מכנה אותו בתואר 'רב רבנן' – הג"ר עזרא עטייה זצ"ל, נמנה על התומכים באגודת ישראל והמתנגדים למזרחי.⁵ יחד עם זאת, ככלל, תמכו ראשי הישיבה ברבנות הראשית ולא ב'עדה החרדית'. הגאון הרב יעקב עדס זצ"ל שהיה מעמדי התווך של הישיבה, אף נתמנה לדיין בבית

2. דבריו התפרסמו בשבועון 'מעייני הישועה', פרשת ראה, כ"ז אב תש"ע (מספר שבועות לאחר פטירת אביו). הדברים הובאו גם באתר כיפה בתאריך כ"ד אב תש"ע, <http://www.kipa.co.il/jew/39614.html>.
3. "הרבה פעמים שואלים אותי האם אבין ז"ל היה חרדי או ציוני. אני לא עונה: 'לא ולא', אלא 'גם וגם, והרבה יותר'" – דברי הרב שמואל אליהו (שם).
4. על כך באריכות בספר 'אביר הרועים', מאת הרב יעקב ששון, תשע"ג, עמ' 105-110.
5. יחד עם זאת, התנגדותו לא הייתה ארסית כבחוטים קיצוניים ומקצת מתלמידיו היו גם הם ברבות הימים ציונים מובהקים, כדוגמת הרב חיים דוד הלוי והרב דוד שלוש.

הדין הגדול של הרבנות הראשית. בשנים אלו כיהן כר"מ בישיבה הגאון רבי עמרם אבורביע זצ"ל שהיה ציוני נלהב. לצד זאת, הייתה בישיבה קבוצה קטנה שהשתייכה ל'עדה החרדית הספרדית' בהנהגת הרב יעקב מוצפי זצ"ל.⁶ עוד יש להזכיר, כי בצעירותו היה הרב אליהו מקורב גם לחזון אי"ש זצ"ל, שאליו היה נוסע מדי פעם לדבר בדברי תורה.⁷

בימי המאבק של המחותרות במנדט הבריטי, התגייסו רבים מבחורי הישיבה לשירות באצ"ל ובלח"י. גם במלחמת השחרור שירתו רבים מבני הישיבה ב'משמר העם' ובצה"ל. הרב אליהו עצמו סייע לכוחות המגן של הרובע היהודי בבניית ביצורים,⁸ ואף סייע ללוחמי ה'הגנה' להרכיב ולתקן תותח שהתקלקל במהלך המלחמה.⁹

בהיותו בן עשרים ושלוש נמנה הרב על חברי 'ברית הקנאים' שנוסדה בישיבת 'פורת יוסף', אשר מתוך צער גדול על הכפייה האנטי-דתית שנעשתה בקרב העולים במעברות, ניסתה להיאבק בממשלה באופן אלים.¹⁰ כתוצאה מחברות זו, ישב הרב בבית הסוהר כעשרה חודשים. מאידך, בהמשך דרכו חזר בו הרב מצעד זה ואמר על כך: "זאת הייתה התלהבות זמנית, האווירה גרה, הייתי נאיבי... אפילו לזריקת אבנים בשבת אני מתנגד",¹¹ ובראיון אחר: "אני מודה בטעות שעשיתי, את דעותיי לא שיניתי, אבל הדרך שבחרתי ללכת בה אז הייתה מוטעית..."¹².

עם שחרורו מבית הסוהר, למד הרב רבנות ודיינות בבית מדרשו של הראשון-לציון הרב יצחק ניסים זצ"ל, שגם הוא היה בעל יחס ציוני חם.¹³ הרב אליהו היה תלמידו המובהק של הרב ניסים במשך שנים רבות, ובהיותו בן עשרים ושמונה מינה אותו הרב ניסים לדיין – הדיין הצעיר ביותר בארץ באותם ימים. הקשר החם והעמוק בין הרב אליהו והרב ניסים נמשך לאורך שנים רבות. על השפעתו המכרעת של הרב ניסים על הרב אליהו, תעיד העובדה שהרב אליהו בחר לפתוח את

6. הגאון הרב מוצפי זצ"ל היה ידיד נפש וחברותא של הרב סלמן חוגי עבודי זצ"ל שהיה חבר ברבנות הראשית, ולאחר מאה ועשרים ציונה לקבורו ליד קברו של הרב עבודי, ללמדך ש"האמת והשלום אהבו".
7. הרב שמואל זעפרני, 'דורש טוב לעמו', חלק א', בהוצאת 'דרכי הוראה לרבנים', תשס"ז, עמ' 28.
8. שבועון 'יש"ע שלנו', גיליון 201, פרשת חוקת, תמוז תש"ע, מדור 'חיבת הארץ של גדולי ישראל', בעריכת משה מאירסדוף.
9. כך סיפר אחיו הגאון רבי נעים בן אליהו זצ"ל, רבה של שכונת הבוכרים בירושלים.
10. על כל הפרשה באריכות, ראה במאמרו של הרב שמואל זעפרני, בכתב העת 'שמעתין' גיליון 178. ובשבועון למשפחה החרדית 'שעה טובה' גיליון לשבת קורח תש"ע, ראיון עם הרב אברהם מייזליש והרב דוד נחמן בלוי.
11. ראיון בעיתון 'ידיעות אחרונות' לעמוס נבו, כ"ט אלול תשנ"ז (בהתייחסו לחברותו ב'ברית הקנאים').
12. יאיר שלג, מחקרי מדיניות 67, ירושלים תשס"ז, ע"פ נדב שרגאי, 'הארץ', כ"ו טבת תשנ"ו.
13. ראה את פסקיו על יום העצמאות בספר 'הלכות יום העצמאות ויום ירושלים' עמ' שלד-שמ ובספר 'הרבנות הראשית' ח"ב עמ' 877-882. על פועלו של הרב ניסים ברה"ר לישראל ראה 'מנהיגות מהיכל שלמה', הרב שמואל כ"ץ, מקור ראשון, י"ז אלול תשע"א.

נאום הכרתו לראשון לצינור בבית הכנסת רבן יוחנן בן זכאי בעיר העתיקה ביום ב' בתמוז תשמ"ג, בציטוט מדויק של פתיחת נאום הכרתו של הרב ניסים¹⁴ באותו המקום, שלושים שנה קודם לכן.¹⁵ בשנותיו הראשונות כדיין צעיר בבאר שבע, התקרב הרב אליהו אל ה'בבא סאלי' זצ"ל, שעלה אז ארצה ושהשקפותיו בעניין תהליך הגאולה, 'קמעא קמעא' ידועות.¹⁶ הקשר הקרוב ביניהם נמשך עד לפטירתו של ה'בבא סאלי' בשנת תשמ"ד.

הרב אליהו, היה מקורב גם למקובל האלוקי הרב מרדכי שרעבי זצ"ל, שסבר כרב קוק ביחס להנהגת כלל ישראל בדור האחרון.¹⁷ כבר מגיל עשר הכיר הרב אליהו את ראש המקובלים בדור האחרון¹⁸ הגאון רבי עובדיה הדאיה זצ"ל, מחבר שו"ת 'ישכיל עבדי' וראש ישיבת המקובלים 'בית אל', חבר מועצת הרבנות הראשית וצינוני נלהב.¹⁹ לפי עדות הרב שמואל אליהו:²⁰ "מור הרב זצוק"ל למד ממנו הרבה ושימש אותו שנים רבות". כמו כן, בשנותיו בבית הדין הגדול, היה הרב אליהו, בקשר חם ולבבי עם הגאון הגדול הרב סאלמאן חוגי עבדי זצ"ל חבר מועצת הרבנות הראשית לישראל.²¹

בין דמויות ההוד שהכיר הרב בצעירותו,²² ניתן גם למנות את המקובל הגדול, חכם יצחק אלפיה זצ"ל, אשר היה בעל תפקיד רשמי ברבנות, ולשיטתו הגאולה החלה בחודש אייר שנת תש"ח.²³

14. 'דורש טוב לעמו', עמ' 33-43. בנאום זה כינה אותו "הגאון העצום, החריף ובקי שמשנתו קב ונקי, הרב הגדול מעוז ומגדול, סיני ועוקר הרים, החכם השלם הרה"ג ר"י ניסים זצוק"ל". וראה עוד את הספדו של הרב אליהו על הרב ניסים בספר 'דברי מרדכי' - הספדים.

15. מעניינת העמדה שהציג (ראיון עיתונאי, 'חדשות שעה טובה', יום המישי כ"ח סיוון תש"ע, עמ' 28) הגאון הראשון ל'צ' הרב בקשי דורון שליט"א, שהכיר את הרב אליהו במשך תקופה של למעלה מארבעים שנה, ביחס להקבלה בין עמדתו של הרב ניסים לעמדת הרב אליהו בענייני המדינה: "שאלה: כפי שידוע, בתחילה היה חבר הגר"מ זצ"ל, בברית הקנאים, אך בשנים שלאחר מכן שינה את השקפתו והפך למנהיג הציבור הדתי-לאומי? הרב בקשי דורון: "גם בעניין הזה הוא היה תלמידו המובהק של הגר"י ניסים. בתחילה, היה הרב ניסים קנאי שהיה קרוב לציבור החרדי שהתנגדו למדינה, וגם בעיריית ירושלים היה נגד המדינה וקרוב יותר ל"נטורי קרתא". אבל ברבות הימים, התורה עושה את שלה וארץ ישראל ואהבת ארץ ישראל עושות את שלהן, והרב ניסים נעשה לרב הראשי לישראל והיה נחשב לרב ציוני אפשר לומר. הוא הדין גם לגבי הגר"מ אליהו זצ"ל. הייתה את התקופה בה היה גם קנאי. הייתה תקופה שזה היה צורך, אבל זה היה מתוך קנאות ודבקות באמת, ולאחר מכן הדברים השתנו".

16. על כך בהרחבה בספר 'אתחלתא היא', חלק ב', תשס"ח, הרב יצחק דדון.

17. 'אתחלתא', היא כרך ב, ירושלים תשס"ח, עמ' רמט (עדות תלמידו הרב אברהם גברא).

18. כך מכנה אותו הרב אליהו במאמרו 'האומץ של שרה', שבועון 'מעייני הישועה' גיליון 320, ח' מרחשון תשס"ח.

19. בהקדמתו לחלק החמישי והשישי של השו"ת שלו ישנה התייחסות נרחבת לתקומת המדינה ולקיבוץ הגלויות. בעניין אמירת הלל ביום העצמאות ראה: 'ישכיל עבדי', חלק שישי, או"ח סי' י'.

20. עלון 'קול צופיך', גיליון 543, לפרשת חוקת תש"ע.

21. 'דורש טוב לעמו', 93-95.

22. 'דורש טוב לעמו', עמ' 89.

ולסיום, ראוי לזכור כי הרב אליהו היה מקורב מאוד גם לראשון לציון, הגאון הרב בצמ"ח עוזיאל זצ"ל, שאף העניק לו סמיכה לרבנות. הרב אליהו כינה את הרב עוזיאל בכינוי כבוד רבים ובהם הכינוי 'אביר הרועים'.²⁴ במשך שנים רבות, עמד הרב אליהו בראש הוועד להוצאת כתביו של הרב בצמ"ח עוזיאל ומפורסמת בקשתו, שצוואתו המפורסמת של הרב עוזיאל (שתוכנה המרכזי הוא קירוב לבבות וקריאה לאחדות העם, מלווה באמונה חזקה **שיד השם היא זו שעשתה את גאולת דורנו ואת קיבוץ הגלויות ותקומת המדינה**)²⁵, תילמד בכל בתי הספר בארץ.²⁶

לאחר שהכרנו את ה"אקלים" הרוחני – הספוג אהבת עם ישראל ואהבת ארץ ישראל – שבו גדל הרב אליהו ואת גדולי התורה הציוניים שעמם היה קשור ומהם למד תורה, נבקש לראות את התגשמותה של תורה ציונית זו בכתיבו, במאמריו ובראיונות עמו.

23. בשנת תרפ"ח כתב הרב אלפייא את מאמר 'סוד הגאולה', ובו הוא מגלה סוד נסתר על זמן "תחילת הארת קדושת שבת" שיוצא בשני שלישים של שנת תש"ח (אייר) ובו מתבטל כוח הסטרא אחרא ועולה כוח הקדושה.

24. ראה את הספדו הנרגש של הרב אליהו על הרב עוזיאל בספרו 'דברי אליהו' – הספדים.

25. "ועוד אני מוסיף ומדבר, שמעוני אחי ובני עמי, וישמע אליכם ה', זכות גדולה ונפלאה מאד, נגלתה בדורנו זה, בהיגלות נגלות יד ה' החזקה והנעלמה, על עמו בחירו ישראל, שקבץ את פזורינו והעלה אותנו אל ארץ נחלת אבות, עד אשר היינו בה, עם יושב על אדמתו. קבוץ גלויות זה, שנעשה במשך עשרות השנים האחרונות הוא היה גרעין לצמיחת הגאולה, ובבוא העת הנועדה לכך מלפני יותר עולמו ובוחר בעמו ובארצות קדשו, השרה רוח עצה וגבורה, בלב כל חלוצינו הגבורים, הנחלים עטרת נצחון, ויתן לנו את הארץ הזאת אשר נשבע לאבותינו ולנו. זכרו זאת והתבוננו מאד ודעו והאמינו כי יד ה' עשתה זאת, כדי למלאות דברו מפי נביאי קודשו לשלומי הנצחי של עם ישראל, ולשלומי של העולם כולו, שהוא מותנה בשמירתם של ישראל את דברי התורה ומצותיה, שעל ידם יתקדש שם קדוש ישראל וגואלו, וילמדו כל העמים לדעת את יחוד ה' ואמונתו שתיבא בכנפיה שלום אמת במחננו, ושלום יציב בין העמים כולם, ולא ירע ולא ישחיתו איש לאיש, ממלכה לממלכה, וגוי אל גוי, כי כולם ידעו אותו ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים... הסירו כל גורמי הפירוד והמחלוקת ממחננו וממדינתנו, והעמידו במקומם כל גורמי השלום והאחדות בתוכנו, והיה מחננו טהור וקדוש, מבוצר ומלוכד, כחומה בצורה שלא תשלוט עליה על כח הורס ומתנקם, וה' עושה השלום במרומיו, ישפת שלו לנו, ויברך אותנו כדברו מפי משה נביאו, ה' אלקיכם הרבה אתכם, והנכם היום ככוכבי השמים לרוב... והנני אחיכם הנפרד מכם לחיי עולם הבא, בברכת שלום וגאולת עולם בתקומת מלכות בית דוד ובנין מקדש ה' בעיר הקודש בירושלים" (מתוך צוואת הרב עוזיאל זצ"ל).

26. "מי שיקרא את צוואת הרב עוזיאל, זה ספר מוסר..." (מתוך ראיון עם הרב מרדכי אליהו זצ"ל, לטרט' הרואה למרחוק' אודות הרב עוזיאל זצ"ל. וראה באריכות בספר 'דברי אליהו' – הספדים, על הרב בצמ"ח עוזיאל וצוואתו).

ג. תהליך הגאולה והקמת מדינת ישראל

1. ראשית צמיחת גאולתנו

עמדתו הברורה של הרב ביחס למשמעותה הדתית העמוקה של תקופתנו, נאמרה על ידו מפורשות בעת הכתרתו ל'ראשון לציון' בשנת תשמ"ג. כך אמר הרב בנאום ההכתרה:²⁷

דורנו זה הוא דור הגאולה והישועה שעליו נאמר בש"ס (סנהדרין צה, א): "ואמר ר' אבא, אין לך קץ מגולה מזה, שנאמר 'ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל' (יחזקאל ל"ו, ח)". והסביר רש"י ז"ל, כשתתן א"י פירות בעין יפה, אז יקרב הקץ ואין לך קץ מגולה יותר וב"ה אנו רואים היום שא"י נותנת פירותיה בעין יפה, ופירותיה משובחים וטובים. כמו כן רואים שמתקיימים דברי הגמרא בסוף מסכת כתובות, שאמר רבי חייה בר אשי אמר רב: "עתידין כל אילני סרק שבארץ ישראל שיטענו פירות שנאמר 'כי עץ נשא פרוי תאנה וגפן נתנו חילם (יואל ב', כב)", והסביר מו"ר רשכבה"ג הרה"ג רי"ח זי"ע בספרו בן יהודיע, שהכוונה לפירות הרוחניים, שכל אילני סרק של א"י, היינו אותם בני אדם שהיו בבחינת עמי הארץ – גם הם יישאו פרי ויחזרו אל דרך התורה והיראה ויתנו פירות. וב"ה רואים אנו בינינו שרבים הם עתה החוזרים בתשובה וזוכים ללמוד, לדעת, להבין ולהשכיל....

במענה לשאלה אודות חגיגת הקמת מדינת ישראל והיחס הראוי לה, השיב הרב:²⁸

הדבר החיובי והיסודי בהקמתה של מדינת ישראל הוא קודם כל הסרת שלטון זר בארצנו. לכך התפללנו. אבל כלל עם ישראל התפלל גם לגאולה שלימה ואמיתית דהיינו לתקופה שבה "לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה". לכך, לצערנו, טרם הגענו. התפללנו ואנו שואפים, שלא תהיה מחלוקת בעם ישראל, גם לכך למרבה הצער טרם הגענו. אבל, כל זה לא מעיב על השמחה אמיתית שזכה לה דורנו כשאין עלינו שלטון זר, נמשיך להתפלל ולקוות לבואו של המשיח במהרה.

וכך גם בנוגע לשאלה האומנם מדינת ישראל צועדת בשביל הגאולה והיא "ראשית צמיחת גאולתנו":²⁹

כל התקדמות היא שלב בתהליך הגאולה. הקמת מדינת ישראל היא שלב נוסף מתהליך זה. כבר חז"ל לימדו אותנו בסוף מסכת סוטה על השלבים בגאולה. אם אפשר היה לעבור ולדלג על כל השלבים היה טוב מאוד. אבל, אין זה כך ולא נותר לנו אלא להתפלל ולצפות לגאולה השלימה. שלב אחד חשוב עברנו והוא הקמת מדינת ישראל.

27. הדרשה נדפסה בשלמותה בספר 'דורש טוב לעמו', ח"א, בהוצאת 'בית מדרש לרבנים', הרב שמואל זעפרני (עורך).

28. ראיון לשלום צוריאלי בעיתון 'הצופה', מוסף חג, ד' אייר תשמ"ח.

29. שם.

ובמקום אחר, במענה לשאלה כיצד הוא רואה את מדינת ישראל בשנתה הארבעים, השיב:³⁰

אינני רוצה לראות צללים. אני רואה במדינה אור גדול. לא הייתה מעולם תקופה רבת אור כמו תקופתנו אנו במדינתנו. במדינה כיום מרכז תורני חשוב. ב"ה ישנן ישיבות רבות לסוגיהן, ישיבות רגילות, ישיבות הסדר, נוער נפלא, רבנים גדולי תורה. גם ההשפעה החינוכית של מדינת ישראל טובה, אם כי יש תופעות הטעונות טיפול ותיקון. תקוותי היא שאווירה של ארץ ישראל תשפיע לטובה.

הרב עסק גם באופייה של הגאולה האחרונה. במקום אחד לימד על כפילות הפנים שבגאולה, הכוללת מחד כפייה ומאידך גילוי רצון פנימי:³¹

כעין זה עובד עם ישראל בתקופת הגאולה. יש דברים שנעשים בתחילה בכפייה ואחר כך מתעורר הרצון הפנימי. לזה רומז הפסוק בשיר השירים "מושכני, אחריך נרוצה" בתחילה הקב"ה מושך אותנו, כופה עלינו הר כגיגית, ואחר כך אנחנו מתלהבים מרוב אור וקדושה ואומרים בקול "נעשה ונשמע". חלק מהאנשים שעלו לארץ בתש"ח ברחו מרשעת הגויים, וכשהם הגיעו לארץ הקודש, הם נישקו את האדמה והרגישו שזה הבית שלהם. גם כיבוש ירושלים העתיקה נכפה על עם ישראל במלחמת ששת הימים על ידי אויבנו, ואז ועד היום אנחנו מתקשרים יותר ויותר לבית המקדש, עוברים תהליך של תשובה לאומית – כאשר יותר ויותר אנשים מכירים את הקודש ומתקשרים אליו, ויותר ויותר אנשים מצטרפים למעגל התשובה.

בתשובה המופיעה בשו"ת 'מאמר מרדכי',³² עוסק הרב בתוקפן של שלושת השבועות בימינו. הוא מלמד כי שלושת השבועות תלויות זו בזו ועל-כן אם אחת מהן לא מתקיימת – כגון שאומות העולם משתעבדים בישראל יותר מדי – גם האחרות אינן מחייבות, ובכללן השבועה שלא לעלות בחומה:³³

ובענין שטוענים שיש שלוש שבועות... ומלבד מה שכתבת בטוב טעם ודעת לדחות מה שמתלוננים על עם ישראל היושב בארצו, הרי שנראה ששלושת השבועות הן קשורות אחת עם חברתה. שתי השבועות הראשונות הן שבועה לא לעלות ביד חזקה ולא למרוד באומות, ומה נעשה אם באים להרוג ולהשמיד את עם ישראל בגולה, האם ניתן את עצמינו כצאן לטבח ויבל? על זה באה השבועה השלישית לאומות העולם שלא ישתעבדו בעם ישראל יותר מדאי. ומעת שהאומות הפרו את השבועה ורדפו והרגו וטבחו והשמידו חלק ניכר

30. ראיון ליונה כהן בעיתון 'הצופה' ליום העצמאות תשמ"ז.

31. מאמר הרב - 'כפייה דתית' שבועון 'מעייני הישועה' גיליון 241, ג' ניסן תשס"ו.

32. שו"ת 'מאמר מרדכי' חלק ג' סימן ו'.

33. להרחבת טיעון זה ראה בספר 'נחלת יעקב' (הרב יעקב זיסברג, מרכז שפירא תשס"ה) עמ' 765.

מעם ישראל, וחלק מהם ישב שקט ושאנן ולא מיחה, הרי שהפרת השבועה על ידם ביטלה את השבועות הראשונות.

הוא נשאל גם האם הוויכוח באשר לברכת ההלל ביום-העצמאות אינו מבטא למעשה מחלוקת בקרב היהדות לגבי מעמדה של מדינת ישראל, ומשיב שיש להבחין בין שאלת ברכת ההלל – שאודותיה נרחיב להלן – לשאלת היחס למדינה:³⁴

יש להבחין בין ציבור שמתנגד למדינת ישראל, לשלטון ישראל, ולצה"ל לבין ציבור שיש לו כבוד והערכה למדינה ולצה"ל. לגבי הראשונים הוויכוח כלל לא קיים. לגבי האחרים אין לוויכוח זה משמעות דתית ואי אמירת הלל אין פירושה רפיון באמונה לגבי מעמדה הדתי של מדינת ישראל.

מקובל עלינו הכלל ההלכתי שבברכות יש לנהוג החמרה. מסיבה זו אנו מוצאים הבדלי נוסחים בין אשכנזים לספרדים לגבי אמירת הלל בברכה בסוכות ובפסח וכן בראש חודש. לפיכך מי שאומר הלל עם ברכה או בלי ברכה אין לזה שום משמעות. העיקר לשמוח ולהודות לקב"ה על הניסים שעשה לאבותינו ולנו.³⁵

2. יום העצמאות ויום ירושלים – "סימני גאולה ודאיים"

הרב סבר וכמובן כך נהג בעצמו, כי יש לחוג את יום העצמאות ויום ירושלים בשמחה ובהודאה.³⁶ מקצת מדבריו על מועדים אלו ראו אור בספר 'ויאמר מרדכי',³⁷ שם מופיעות שתי דרשות של הרב

34. ש.ם.

35. ראיון ליונה כהן בעיתון 'הצופה' ליום העצמאות תשמ"ז. וראה בתשובת הרב שמואל אליהו בעניין מנהגי יום העצמאות (אמירת הלל בתפילה ומקומו וגילוח ביום העצמאות) מתאריך ל' ניסן תשס"ב שפורסמה באתר 'כיפה'. תוכן התשובה: 1- פסוקים של הודיה כמו שמופיע בסידורים אבל לא הלל. 2- אחרי קדיש תתקבל. 3 - לא לספרדים. סביבת הפסק בעניין הגילוח היא כיוון שהספרדים סופרים ל"ג ימים של איסור גילוח רק עד אחרי ל"ג בעומר ומפסיקים איסור גילוח אחריו. לעומת האשכנזים שיש להם ל"ג ימים כיון שהם אוסרים גילוח גם אחרי ל"ג בעומר. עוד יש הבדל שאשכנזים מתגלחים ביום שמחה כמו ל"ג בעומר, וספרדים לא מתגלחים ביום שמחה כמו ל"ג בעומר. ואל תטעה ח"ו לחשוב שפסק זה הוא כאילו זלזול בחשיבות יום העצמאות. לא ולא. כי בבית המדרש של מו"ר אבי הרה"ג מרדכי אליהו (שליט"א) נוהגים שמחה גדולה באותו יום כל הקהל יחד עם הרב. ורשמתי לעצמי עוד כמה דברים הנוהגים שם מלבד ההלל שאומרים בבוקר יום העצמאות: מקשטים את כל בית הכנסת בדגלים ובפרחים, באים עם בגדי חג. מתפללים ברוב עם. מודים על הנס בשירים ופיוטים. מדברים דברי תורה על הנס הגדול המתמשך הזה...

וראה עוד בתשובת הרב שמואל זעפרני שליט"א מתאריך ט"ו אדר תשס"ד (שהתפרסמה אף היא באתר 'כיפה'): "שלום, מהי דעת הגר"מ אליהו לגבי ענייני יום העצמאות: א. גילוח ב. הלל שלם בברכה. ג. שירים וכלי שיר ד. ריקודים? תשובה: שלום לשואל א. גילוח - אסור. ב. הלל בלי ברכה. ג. שירים ללא כלי שיר. ד. מותרים, אין צורך להזכיר ריקודים מעורבים אסורים. בברכה וכל טוב, שמואל זעפרני".

36. באחת מדרשותיו סביב ענייני יום העצמאות, מצא הרב רמז ליום העצמאות מן הפסוק: "רצית ה' ארצך, שבת שבות יעקב" (תהלים פ"ה, ב), המלה "שבות" - קרי "שבית", וכתיב "שבות". "שבות" מלשון שיבה, תשובה. ובגימטרייה שווה 708 - רמז לשנת תש"ח (708). בשנת תש"ח השיב הקב"ה את "שבות יעקב" עם קוממיות ישראל במדינתנו.

על יום העצמאות ובספר 'אביהם של ישראל' (בחומש ויקרא). בנוסף ישנן דרשות נוספות שטרם ראו אור.³⁸

הרב עסק גם במשמעויות ההלכתיות של ימים אלו ובמנהגיהם. כך פסק במענה לשאלה האם יש לומר הלל ביום העצמאות:³⁹

הרבנות הראשית תיקנה לומר הלל ביום העצמאות, מהסיבות הבאות: יצאנו מעבדות לחירות, משלטון זרים לשלטון עצמאי שלנו, שערי הארץ פתוחים לכל יהודי וריבוי מוסדות התורה בארץ, עד שאפשר לומר שלא היה כדורנו בו יש כל כך הרבה ישיבות ומוסדות תורה וכו' – **אלו הם סימני גאולה וודאיים...**

ובמקום אחר:⁴⁰

לגבי חגיגת יום העצמאות ויום ירושלים – **אין כל ספק שבימים אלו נעשו לאבותינו ולנו ניסים ונפלאות, ואפשר לומר אפילו פלאי פלאות, שהרי רבים עמדו לכלותינו, ובאמצעים דלים הקב"ה סייע שניצלנו מהם, וידינו גברה על אויבינו. ברור הוא שניסים אלו שנעשו לנו, לא בזכותנו נעשו, אלא בזכות אבותינו ואבות אבותינו שצורפו כולם יחדיו. לפיכך ע"פ ההלכה כל מי שנעשה לו נס חייב להודות ולהלל, לשבח ולרומם את שם ה'. דוד המלך התקין פרקים מיוחדים בתהילים שייאמרו ע"י מי שנעשה לו נס. הספרדים נהגו לומר את ההלל בלא ברכה,⁴¹ ויש לאומרו לאחר קדיש תתקבל שלאחר "ובא לציון".⁴² בימים אלו אין אומרים וידוי, כיון שנעשו בהם ניסים לישראל.**

בעניין הימים הסמוכים להם אם אפשר לחגוג אותם אז, דהיינו ביום ראשון הסמוך לה' אייר או לכ"ח באייר – בזה יש הבדל בין הימים הנ"ל. לגבי "יום ירושלים" החל בכ"ח באייר, שהוא אחר ל"ג בעומר, ודאי שאפשר להקדים או לאחר את מסיבת ההודיה, בה יעשו פרסומי ניסא בהלל והודאה לה'. אך לגבי ה' אייר, אי אפשר להקדים או לאחר את החגיגות. אך מסיבה שבה יסבירו את נסי ה' שנעשו לנו ויפארו את שם ה', ללא תזמורת, שירים וכד'

37. בעריכת הרב מאיר טויזר, ירושלים תש"ע.

38. למשל, דרשה נוספת של הרב ליום העצמאות, פורסמה בשבועון 'מעייני הישועה' (גיליון 245, א' באייר תשס"ו). הרב עוסק שם בביאורו של מזמור פ"ה בתהילים, ומלמד כי ישנן שלוש מדרגות ביום העצמאות – עלייה לארץ, בניין הארץ ותשובה ושהרה. באותו שבועון פורסמו מספר פעמים דבריו של הרב על יום ירושלים (ר' גיליון 29, כ"ה אייר תשס"א; גיליון 297, כ"ד אייר תשס"ז).

39. שו"ת הרב הראשי, ה"ב (תשמ"ח-תשמ"ט), סימן קנ"ג, עמ' 371.

40. שו"ת הרב הראשי ה"ב עמ' 457. הנדונות שם הן השאלות האם מותר לחגוג את יום העצמאות ויום ירושלים בראש חוצות, בעיצומם של ימי ספירת העומר והאם אפשר לערוך את החגיגות ביום הקרוב לה' באייר או לכ"ח באייר מטעמים טכניים.

41. כך פסק גם בשו"ת הרב הראשי, ה"א, עמ' 513.

42. שכן אין זה חלק מהתפילה המקורית, ואין להוסיף על התפילות שתקנו אנשי כנסת הגדולה.

– אזי אפשר להקדים או לאחר.⁴³ כמובן שכל המסיבות הנ"ל יש לקיים "וגילו ברעדה", שמחה של מצוה ולא הוללות וכד'.

במענה לשאלה האם לברך על הפטרה ביום העצמאות, השיב הרב:⁴⁴

אין לברך שום ברכה, אלא רק מה שתקנו לנו אנשי כנסת הגדולה. בתעניות ציבור, יש שנהגו לקרוא הפטרה במנחה עם ברכה, ויש שנהגו לא לקרוא כלל הפטרה. בתשעה באב תקנו לומר הפטרה בשחרית ובמנחה עם ברכה. **יכול אדם לקרוא פרקי נביא לשבח את הקב"ה, אך אין לברך על כך.**

לגבי עמידה בצפירה ביום הזיכרון כתב הרב:⁴⁵

קבלנו את מכתבך אלינו ובו שאלתך על עמידת דום בשעת הצפירה לזכר חללי צה"ל. עמידת דום לזכר ההרוגים איננה מנהג יהודי אם כי אין בה איסור. אבל כדי למנוע מחלוקת וחילול השם ע"י כך שאנשים שאינם מבינים יראו בני אדם בעלי חזות דתית ויחשבו שאינם מתייחסים כראוי לזכר הנופלים, **ראוי לכל אדם השומע צפירה לעמוד ולאמר בלחש פרקי תהילים או תפילה אחרת.**

בתשובה נוספת בעניין כתב הרב:⁴⁶

אין לפרוש מן הציבור בעת הצפירה ולעורר בכך ריב אחרים.

באשר ליום השואה כתב הרב:⁴⁷

יום השואה נקבע לכ"ז בניסן ואין שום היתר לומר תחנון ביום זה, שכן בכל חודש ניסן אין אומרים תחנון. הרה"ר קבעה את יום השואה לי' בטבת⁴⁸, אולם, מכיוון שנהגו כבר רוב הציבור לעשות את יום השואה בכ"ז ניסן, שתקופת המרד התחילה בחודש זה, וכן דבר זה השתרש בציבור, לפיכך הנח להם לישראל שינהגו בעצרות ואזכרות גם ביום זה, אולם, יום הקדיש הכללי ויום השואה אשר נקבע ליום י' טבת מעלתו חשובה.

43. בשנה בה יום העצמאות מוקדם או נדחה, ביום ה' באייר המקורי יש לומר "תחנון".

44. שו"ת הרב הראשי, ח"ב (תשמ"ח-תשמ"ט), עמוד 21, סימן א'.

45. שו"ת הרב הראשי, ח"ג (תשנ"ג-תשנ"ד), עמ' 157, י"ח אלול תשמ"ח. מכתב ליו"ר הכנסת, בחתימת שני הרה"ר לישראל, הרב אברהם שפירא והרב מרדכי אליהו זצ"ל. בעת נאום הכרתו לראשון לציון, התייחס הרב באריכות למעלתם של חללי צה"ל, וכן בשיחתו בערב יום הזיכרון לחללי צה"ל (שפורסמה בקול צופיך' גיליון 144, לפרשת אמור - ג' באייר תש"ס).

46. הובא במאמרו של הרב שמואל כ"ץ, 'יחסה של הרבנות הראשית ליום השואה והגבורה' ול"ד ושם". ר' באתר האינטרנט 'מירושלים לליטא', <http://www.jerusalem-lita.co.il/printPage.aspx?stage=print&pageid=155>.

47. שו"ת הרב הראשי, ח"ב, תשובה מיום ח' בחשון תש"ן.

48. ראה במאמרו המקיף של הרב שמואל כ"ץ, 'יחסה של הרבנות הראשית ליום השואה והגבורה' ול"ד ושם".

3. תפילה לשלום המדינה

כך השיב מזכירו של הרב בשמו, בנוגע לאמירת 'מי שברך' לממשלת ישראל ולנשיא המדינה ('תפילה לשלום המדינה'):⁴⁹

כבוד הראש"ל הורני להשיבך כי הנוהג הוא לומר מי שברך לממשלת ישראל שריה ויועציה, וכן לנשיא מדינת ישראל בראש השנה ויום הכיפורים בלבד. ואילו בשבתות מצוה לומר בשעת פתיחת ההיכל "מי שברך" לחיילי צבא הגנה לישראל.

בהערות שכתב הרב על תשובה זו, לקראת הכנסתה לספרו 'שו"ת הרב הראשי הוסיף:

אנו נוהגים לומר תפילות אלו, לאחר כל התפילות שאומרים בפתיחת ההיכל כ"ברוך שמיה" וכו', ולפני שמוציאים את ס"ת מההיכל. מקום שנהגו לאומן אחרי קריאת התורה, רצוי שיאמרו בעמידה. הנוסח של התפילות הנ"ל לא מחייב.

לאחר אירועי עמונה נשאל הרב כיצד יש להתייחס לצבא ולמדינה והאם יש להתנתק מהם חלילה. הרב השיב:⁵⁰

אלו שתי בעיות: אם אומרים לא להתגייס וללמוד בישיבות – ללמוד, זה דבר טוב מאוד. אבל, אם אומרים להיות נגד המדינה – זה יצר הרע.

ובהקשר דומה, בעקבות חורבן חבל קטיף, נשאל הרב:⁵¹

היום יש שחושבים להתנתק מהמדינה. להקים מרשם אוכלוסין נפרד, להקים הנהגה אמונית, לחשוב פעמיים אם להתגייס לצבא ועוד. לכתחילה, האם זה נכון להתנתק מהמדינה? האם זה נכון להסתגר בתוכנו?

ועל כך השיב:

לא, צריך להיזהר לא לריב, הרמב"ם כותב שאדם רוצה לחזור בתשובה, צריך לעשות ההיפך ממה שעשה כל הזמן, למשל: אם היה קמצן, שיהיה ותרן קיצוני עד שיגיע לדרך האמצעית, אין דבר כזה ללכת, לעזוב, אין! אין דבר כזה! צריך להמשיך לעזור! לסייע! הממשלה נכשלה

49. שו"ת הרב הראשי, ח"ג, סימן ס"ז.

50. ראיון בשבועון 'מעייני הישועה' (לקראת בחירות תשס"ו), גיליון 240, כ"ה אדר תשס"ו. באותו מקום אמר הרב שאת האשמה על אירועי עמונה יש להטיל על הממשלה שכפתה על הצבא משימה שכזו.

בגיליון אחר (גיליון 234, י"ג שבט תשס"ו) כתב כך: "השאלה אינה האם לבוא לפינוי הבא עם קסדות או עם אלות? הבעיה אינה בסוסים ולא ברוכביהם. כולם שליחים של ממשלה שדומה לעץ שנעקר משורשיו. כל הזמן הולכת ומתייבשת. הולכת ומאבדת חיים יותר ויותר. הפתרון נעוץ בפסוקים האלה. אם נפיץ את התורה, נחזק ברכיים כושלות, נאמץ את רוח העם. רק נתחיל נלמד, נרצה, נפתח פתח כחודו של מחא – הקב"ה יפתח פתח כפתחו של אולם".

51. ראיון שבועון 'מעייני הישועה', גיליון 72, ער"ה תשס"ז.

פעם אחת - תלמד מוסר, בגמרא כתוב "גזירא עבידא דבטלא" - הממשלה מתחלפת תבוא ממשלה אחרת, להתאחד!

המדינה - מדינת ישראל, ממשיכים להתפלל לשלומה ולשלום העם היהודי היושב בתוכה, ומכלל הן אתה לומד על הלאו.

בעקבות חורבן גוש-קטיף נשאל הרב מספר פעמים האם אין זו נסיגה מתהליך הגאולה. על כך השיב הרב: "אין חורבן שלישי"^{53,52}.

מעניין לציין כאן את פסיקתו של הרב לגבי מעמדה ההלכתי של העיר אילת. כך הורה הרב:⁵⁴

כל הפירות והירקות הגדלים שם, חייבים בהפרשת תרו"מ אך בלי ברכה'. מותר לטייל באילת ואין הדבר נחשב יציאה לחוץ לארץ. אין לנהוג בה יו"ט שני של גלויות, אלא יש לנהוג בה כמו בכל ארץ ישראל.

4. הלכות מדינה

מתוך תפיסתו זאת, הדגיש הרב כי מדינת ישראל צריכה להיות מודרכת לאורה של תורה, וכי כשם שיש הלכות לפרט כך יש הלכות למדינה:⁵⁵

התורה שנותנת לכל אדם פרטי הדרכה כיצד להנהיג את החיים שלו, נותנת גם למלך הדרכות כיצד להנהיג את המדינה... לא רק בענייני פנים יש הדרכות ברורות. גם בענייני "מדיניות חוץ" מול אומות העולם יש הלכות, ויש גם מסורת שנשכחה מאיתנו. מהן הסיבות הנכונות לפתוח במלחמה? האם 'להבליג' זו גבורה או סכנה? כיצד מקבלים החלטה על יציאה למלחמה? כיצד נוהגים במחנה צבאי? כיצד מחלקים את השלל? כיצד נוהגים עם האויבים המנוצחים? התורה גם מצווה עלינו לחשוב על הטווח הארוך. לכן יש הלכות הנוגעות למכירת נשק לאומות העולם, בוודאי לאלה שיכולות להיות אויבותינו: אולי זה יופנה אלינו ביום מן הימים? בכל הנושאים הללו ובהרבה אחרים דנה התורה. היא מלמדת אותנו כיצד להקים מדינה, והמלך הוא הממונה לבצע את ההנהגות הללו לטובת כל הציבור. לכן הוא צריך ללכת עם ספר התורה צמוד על ידו. לא משהו שנמצא בארון "חמדה גנוזה", הוא צריך להתבונן בו בכל עת ולראות מה עליו לעשות. זה המלך שאנו מצפים לו ומתפללים לו. עליו נאמר "חדש ימינו כקדם"... אי אפשר לנהל את הממלכה על פי מחשבות שעולות

52. ראיון שבועון 'מעייני הישועה', גיליון 209, ח' באב תשס"ה, ערב החרבת חבל קטיף.

53. ראה באריכות מקורות לכך בירחון 'עיתורי כהנים' גיליון 151, במאמרו של הרב יוסף קלנר, וכן, במאמרו של הרב ארי שבט, 'לא תהיה גלות נוספת' - על אמרתו של הרב הרצוג, שהתפרסם ב'צהר' כ"א [אדר ב' תשס"ה].

54. שו"ת הרב הראשי, ח"ב, ס' ר"ז, וראה בספר 'מאמר מרדכי' - ושבתה הארץ, פרק ב' הע' 23. בעניין זה רבו הדעות, עיין בקובץ 'ומדברך נאוה' - ישיבת אילת השחר, אילת, מאמרי הרב יעקב לנזר בעניין זה (ב, חורף תשס"ה; ג, קיץ תשס"ה; ד, חורף תשס"ו; ה, קיץ תשס"ו).

55. ד"ת ופוליטיקה' - שבועון 'מעייני הישועה' גיליון 311, ד' אלול תשס"ו. וראה עוד גיליון מס' 55, לפרשת שופטים, ר"ח אלול תשס"ב.

בראשו של המלך או ששמע מיועציו. בדרך כזו חילק ירבעם את הממלכה, ונכשל. צריך להנהיג את הממלכה על פי השכל הכי ישר שישי. צריך להנהיג אותה על פי דרך התורה.

ד. הגיוס לצבא-הגנה-לישראל

מתוך התפיסה שראתה בהקמת מדינת ישראל נס גדול ותחילת התגשמותו של חזון הגאולה, תמך הרב גם בגיוס לצה"ל ועודד אותו. לדוגמה נביא את תפילת 'לשם יחוד' שחיבר לחיילי צה"ל, בו הוא מציינ כי בשירות בצה"ל מקיימים שלוש מצות עשה:⁵⁶

לשם יחוד קדשא בריך הוא ושכינתיה... הריני מוכן לקיים מצות עשה מן התורה לכבוש את הארץ ולישב בה כמו שכתוב בתורה: "וירשתם אותה וישבתם בה", ומצות אהבת ישראל כמו שכתוב: "ואהבת לרעך כמוך אני ה'", ומצוה להגן ולהציל יהודים כמו שנאמר: "לא תעמוד על דם רעך אני ה'". כדי לעשות נחת רוח ליוצרנו ולעשות רצון בוראנו...

מבטו המורכב של הרב אליהו משתקף ביחסו לשאלת גיוס בני ישיבות. מחד, סבר הרב כי מי שיש בידו לשבת ולעמול בתורה בהתמדה, אל לו להתגייס לצבא.⁵⁷ כך לדוגמה בתשובה:⁵⁸

כל מי שיכול להמשיך וללמוד תורה ודאי שעדיף. לימוד זה מגן על עם ישראל אף יותר משירות צבאי.⁵⁹

56. 'אביהם של ישראל', ח"ג, ירושלים, כסלו תשע"א, עמ' 106.

57. כידוע, נושא זה נתון במחלוקת הלכתית והשקפתית גם בקרב גדולי ורבני הצינונות הדתית - בין התומכים במתן פטור לבחורי ישיבות משירות צבאי יש למנות את הרב יעקב משה חרל"פ, הרב חיים דוד הלוי (עשה לך רב', חלק א' שאלה כ"א), הרב שאול ישראלי, הרב שלמה גורן, הרב משה צבי נריה והרב אברהם צוקרמן, וכן דעת רוב גדולי התורה החרדיים.

לעומת זאת, עמדתם העקרונית של הרש"י ז"ל, רבנו הרב צבי יהודה קוק, מו"ר הרב דוד כהן 'הרב הנזיר' (ובזמן מלחמה ממש, גם דעת הגאון הרב גוסטמן זצ"ל וגדולים נוספים) וכך מקובל בישיבת 'מרכז הרב' ובנותיה הרבות, היא שיש להתגייס לצבא לאחר מספר משמעותי של שנות לימוד בישיבה (וכך הייתה הדרכת מו"ר הגר"א שפירא זצ"ל). כך היא גם דעתם של ראשי ישיבות ה'הסדר': הרב יהודה עמיטל, הרב דב ליאור שליט"א, הרב נחום רבינוביץ שליט"א, הרב אהרון ליכטנשטיין שליט"א.

אולם, ביחס לגיוס בכפייה של בחורי ישיבות והשתתפות סנקציות פליליות, קיימת התנגדות רבת, גם בקרב אותם המצדדים בשירות צבאי מסוים של בחורי ישיבות וסוגיה זו ארוכה ואכמ"ל.

58. ח"א (תשמ"ו-תשמ"ז), עמ' 22-23, סימן ג'.

59. כעין הדברים הללו כתב גם הרב שאולי ישראלי ראש ישיבת 'מרכז הרב' (עיתון 'הצופה', א' טבת תשמ"ז): "אדם היושב ולומד תורה, מקים את העולם לא פחות מאשר הצבא. בשעה שיושבים ועוסקים בתורה אין להסיח הדעת ממנה. לימוד התורה מצריך את כולו של האדם, וגם אם בגלל התקדמותו בלימוד התורה לא ישרת בסופו של דבר כלל בצה"ל, אין לפגוע משום כך בלימוד התורה ובלומדי התורה". וכן כתב הרב חיים-דוד הלוי: "אומנם נכון הדבר, בני ישיבות ולומדי תורה פטורים משירות צבאי וכו'. זאת ועוד, ערך וחשיבות לימוד התורה עד כדי פטור משירות צבאי הוא דבר שביסוד האמונה העמוקה שבלב. הרואה בלימוד תורה השתלמות מקצועית בלבד לא יבין שהרור לומדי תורה משירות צבאי, אך היודע ומאמין במעמקי ליבו, כי נשמת רוח

אך מאידך סבר כי מי שלא לומד ברצינות מספקת, צריך להתגייס:⁶⁰

כל תלמיד ישיבה היכול להמשיך בלימודיו בישיבה, יעשה כן. אולם, מי שאינו יכול לעשות כך, עדיף שילך לישיבת הסדר שממנה יוצאים ת"ח יראי שמים וכו'.

וכך גם בראיון ל"מעריב":⁶¹

אני אומר לאנשים. מי שיכול לשבת וללמוד שיישב וילמד, מי שלא יכול ללמוד שילך לישיבות הסדר. אם כולם ילמדו לא יהיו מלחמות. אבל אני יודע שזה מצב לא ריאלי. מי שמנצל את הפטור משירות עושה עוול ללומדי התורה. אנשים כאלה גורמים לנו נזק גדול. כל ראש ישיבה, שמאפשר לאדם להתחמק מהצבא בצורה לא מוסרית, הוא פושע המזיק לתלמידי ישיבה אחרים. ראש ישיבה צריך להוקיע אותו ולזרוק אותו מהישיבה שלו.

במקום אחד עסק ביחס בין הצבאיות והתורה:⁶²

גם גדעון וגם יהושע נלחמו שניהם נצחו את אויבי ישראל. אצל יהושע הלוחמה היתה מתוך תורה וקדושה. בכל רגע פנוי מלחימה הם ישבו ועסקו בתורה (עיין רש"י מגילה ד') הוא "ינחיל את הארץ וילמד תורה לישראל" (רש"י בראשית מ"ח, יט) מעשיו מתקיימים. כי רק בשילוב שניהם אפשר להחזיקה בידינו. מעשיו של מנשה וצאצאיו (גדעון) לא מתקיימים בפני עצמם, הם צריכים איתם את אפרים. יעקב מלמד את יוסף בנו ודרכו גם אותנו, כי אפשר להעריך צבאיות בלי תורה, אבל לדורי דורות צריכים לדעת כי בלי החינוך לתורה אין לכוח הצבאי המשכיות וקיום. צריכים לדעת כי דרכו של אפרים גם היונית וגם עושה קידוש השם....

את השקפתו הרחבה בעניין זה – המתייחסת ללימוד תורה כחלק מביטחון עם ישראל – שטח גם בעדותו בפני ועדת הכנסת:⁶³

בעם ישראל קיים מדורי דורות מושג של בני תורה. היה קיים מושג שהיעד שלו לימוד תורה כדי להיות רב. בארצות האסלאם לומדי התורה היו פטורים משרות צבאיות... המושג עליו דברתי לקוח עוד מדברי הרמב"ם שאמר שבני שבט לוי הם אנשים מיוחדים והם צריכים ללמוד תורה.

חיייה של האומה קשור ואחוז בלימוד התורה, וכי במידה שעם ישראל מרבה בלימוד תורה מגדיל ביטחונו מכל צד ואויב, יבין לאשורו שחרורם של לומדי תורה משירות צבאית.

60. שו"ת הרב הראשי, ח"ב, סימן קנ"ח.

61. ראיון ל"מעריב", מוסף לשבת, י' בטבת תשס"א, מאת שלמה צזנה.

62. 'צבא או תורה?' – שבועון 'מעייני הישועה' גיליון 280, ט"ז טבת תשס"ז.

63. חוברת דברי הכנסת, ישיבות תס"ג-תס"ח של הכנסת ה-11 חוברת ל"ח עמוד 4288.

...אני סבור שזה חלק מביטחון עם ישראל, שבחורים מוכנים למסור את עצמם ולשבת ללמוד יום ולילה במסירות נפש... השקפת עולמנו היא זאת, שאלה שיושבים ולומדים עושים שרות גדול לאומה.

בהמשך לתפיסה זו, הרב התגייס כדי לשכנע את גדולי התורה החרדים כי ראוי לקבל ולהעביר את 'חוק טל' שעסק בהסדרת נושא גיוס בחורי הישיבות. הייתה "חלוקת עבודה" בנושא זה, בינו לבין הגר"א שפירא זצ"ל: הגר"מ אליהו הלך לפגישה אצל הגרי"ש אלישיב זצ"ל, והגר"א שפירא ביקר אצל הרבי מגור.⁶⁴

לגבי תפילה לשלום חיילי צה"ל כתב הרב:⁶⁵

קבלנו את מכתבכם אלי, ובו שאלתם בעניין התפילה לחיילי צה"ל לפי מנהג הספרדים. המנהג הוא להתפלל לשלום חיילי צה"ל ולשלומם של תושבי מדינת ישראל בעת פתיחת ההיכל בשבתות ויו"ט, ובפרט בימי ראש השנה ויום הכיפורים.⁶⁶

עם זאת ובהתאם להחלטת הרבנות הראשית, הרב התנגד נחרצות לגיוס בנות לצבא, בכל צורה שהיא.⁶⁷

לגבי שירות לאומי ישנה מורכבות בדעתו של הרב. מחד כתב הרב:⁶⁸ "אין שום היתר לאפשר לבנות ללכת לשירות לאומי, אפילו מה שנקרא בהתנדבות". אולם מאידך, בספרו 'שו"ת הרב הראשי'⁶⁹ נכתב:

הרה"ר לישראל אסרה שירות לאומי בכל מסגרת שהיא חובה וכפייתית, אך כל מסגרת שאינה כזו אין הרה"ר אוסרת. וכל זה בתנאי שיהיה פיקוח נאות על הבנות ויהיו שיעורי תורה קבועים עם הדרכה של רב במסגרת תפקידן.

וכך אכן מוסר⁷⁰ בנו הרב שמואל אליהו, בתשובה לשאלה האם אביו מתנגד לשירות לאומי:

זה נכון שהוא מתנגד לו בצורה הנוכחית. אבל הוא לא מתנגד לו באופן עקרוני. כשיש מקום שהתנאים לשירות הם טובים הוא מסכים לשירות לאומי. התנאים לדעתו קשורים באנשים שלוקחים אחריות על המקום של השירות. אם הם אנשים הגונים וישרים או אחרת. התנאי

64. אורי פולק, 'חדשות שעה טובה', יום המישי כ"ח סיוון תש"ע.

65. שו"ת הרב הראשי, ח"א (תשמ"ו-תשמ"ז), עמ' 361, סימן קמט, וכן ראה שו"ת הרב הראשי, ח"ב, עמ' 87; ח"ג עמ' 51, 163.

66. ואכן בסידורו של הרב, 'קול אליהו' מופיע נוסח 'מי שברך', קצר וארוך.

67. שו"ת הרב הראשי כרך א' עמ' 83, 101; כרך ב' עמ' 31, 133, 257, 301, 361, 371, 391; כרך ג' עמ' 367.

68. מכתב אישי לרב אביגדור נבנצאל, מיום א', ט"ז שבט תשנ"ג. התפרסם בעיתורי כהנים, גיליון 104, תשרי התשנ"ד, עמ' 30.

69. בנושא זה ניתן לראות את תשובותיו של הרב שפורסמו בשו"ת הרב הראשי, כרך א', עמ' 234; כרך ב', עמ' 119, 133, 259, 371, 375; כרך ג', עמ' 37. וראה גם שו"ת הרב הראשי ב', סימן קנ"ה; שם, סימן קכ"ז,

70. פורסם באינטרנט באתר 'כיפה', בתאריך י"א ניסן תשס"ב.

הבסיסי שלו הוא שרק ההורים או מי שאכפת לו מהבנות כמו ההורים או מי שיש לו קשר הדוק ומחויבות להורים של הבנות יהיה אחראי עליהן. אחרי כך צריך לראות עם מי עובדים. לא במשטרה ולא במשרד עורכי דין שהעורך דין או השוטר או פקיד ממשלה וכד' אחראי על הבת. היא צריכה להיות חופשיה לחלוטין משעבוד זה או אחר למישהו שיכול להשתמש בזה למטרות רעות. למסקנה הדבר הזה הוא רציני מאוד וכל בת וכל מקום צריך בדיקה ומעקב צמוד. שירות לאומי בבסיסו הוא חסד ולא עבודה וצריך להשאיר אותו טוב כמו שהוא בבסיסו.

ה. עם ישראל והיחס לאחים טועים

הרב הרבה לעסוק בקירוב לבבות ובריבוי אהבת חנינם. הרב שב והדגיש את הצורך באחדות. לצד אהבת הבריות, שאף הרב כמובן גם "לקרבן לתורה". הוא הדגיש בדבריו את הצורך שבחיטול הבורות בענייני יהדות. כך לדוגמה בראיון עמו:⁷¹

שאלה: כיצד רואה כבוד הרב את אלה המדברים על תרבות חילונית, מחפשים יהדות חילונית? האין עולה בלבו של הרב הראשי נוכח גלי המתירנות והחילוניות שאלה, למי אני עמל?

הרב אליהו: אין בלבי שום מחשבת ייאוש. אני מעודד מכל סוג של ציבור. אני רואה גם ב"חילוניים" אלה צמא וחיפוש מה שהוא חיובי. גם זה שמחלל שבת או חלילה, אוכל טריפה, הוא בעד זה שיהיה אוכל כשר ותהיה גם שבת. אני רואה ביהודים אלה מסכנים הראויים לרחמנות, ולא הגיעו לדרגה של עמי ארצות. תודה לאל, אין כיום אפיקורסים. כולם מסכנים. הכל הם עושים מתוך בורות וחוסר ידע. פשוט, לא למדו ואינם יודעים יהדות אמת מהי ליחיד ולכלל היהודי. לכן, אני חוזר ומבקש משר החינוך והתרבות, שבכל בית ספר ממלכתי יוכנסו שיעורי תורה, יהדות והלכה על ידי רב בישראל. שלא יימצא יהודי שלא יידע מהי שבת, מה טלית ותפילין, מהות החגים ומועדי ישראל.

בתגובה ל"נאום השפנים" של ראש ישיבת פוניבז' הגאון הרב אלעזר מנחם מן שך זצ"ל, קבע הרב אליהו:⁷²

גם אוכלי חזיר ושפנים הם יהודים, ואפילו אם כל הרבנים יחליטו כמו הרב שך, הם לא יכולים להפקיע את השם "יהודי" מאף אדם.⁷³

בראיון אחר שנערך עמו⁷⁴ סמוך לסיום כהונתו כראשון לציון סיפר הרב על הקווים שהנחו אותו בעת כהונתו כראשון לציון:

71. ראיון ליונה כהן בעיתון 'הצופה' ליום העצמאות תשמ"ז.
72. 'הרבנות הראשית לישראל', כרך ג', עמ' 1469, יומן פעילות הרה"ר, מיום כט' ניסן תש"ן מארכיון הרה"ר.
73. בהקשר לכך ראה גם את מאמרו של הרב זצ"ל, בשבועון 'מעייני הישועה', גיליון 358, 'אין יהודי מוקצה'.

באותו מעמד (הכתרתו כרב ראשי – ש.ה.) קבעתי לעצמי את הקו⁷⁵ שהעיקר בו **שלא תהיה בורות בעם ישראל**. רב אינו צריך לשבת בלשכה ולהמתין שיבואו לשאול אותו, הרב צריך לנדוד מעיר לעיר, מישוב לישוב, מבית ספר לבית ספר...

שאלה: אם נותנים לך להיכנס, והיום עושה רושם שלא נותנים?

הרב אליהו: זה לא נכון. גם במקומות שחששתי מהם התקבלתי יפה מאוד, מה שרצייתי, ולומר אמרתי, נתתי להם לשאול וניסיתי, להשיב כיד ה' הטובה עלי.

מה שעמד לפני הוא הכלל "יחד שבטי ישראל", יש עדיין מטרות שמאחדות את כולם ולא רק עדה או זרם. שבת, כשרות, טהרת המשפחה וגם נושא ההתבוללות מטרידים את כולם.

שאלה: בסיוורים האלה לא נתקלתם בשנאה המורגשת, לפחות בתקשורת?

הרב אליהו: לא. היו מקומות שנשאלתי, בהם שאלות קשות. יכולתי לפתור אותם ולומר "אתם עמי ארצות, אינכם יודעים דבר". אבל, מעולם לא אמרתי זאת. רק הוכחתי להם שהם אינם מבינים. תמיד תמהתי למה ברחוב זה נראה אחרת. למה מורגשת שנאה. זה לא נכון. **יש להם אהבה לתורה וליהדות, ואם יש סלידה והסתייגות, זה מהמנהיגות שלנו. הם חושבים שאנחנו רוצים לכוף עליהם, להכריח ולא לפי. ועור דבר: הם חושבים שאנחנו מתנשאים עליהם וכאן יש להדגיש בפניהם תמיד שכל הכוונה היא רק ליצור עם אחד.**⁷⁶

היבט זה בא לידי ביטוי גם בתשובות בתקופת ההתנתקות. כך השיב הרב במענה לשאלה אם מותר לחסום כבישים:⁷⁷

שאלה: האם צורת המחאה של "חסימת כבישים" כפי שעושים פועלי נמלים, נהגי מוניות ואחרים מותרת גם נגד גירוש יהודים?

הרב אליהו: אנחנו צריכים להרבות "אהבת חנינם" ולא "שנאת חנינם" מאידך, יש חובת מחאה על הגירוש המתוכנן, לכן אני חוזר על דברי שפורסמו במכתב ש"מותר לחסום כבישים רק כשיש דרך חלופית".

לצד קו זה, נקט הרב בקו חריף כלפי ניסיונות התערבות של בית-המשפט בעניינים יהודיים שאינם מסמכותו. כך אמר בראיון עיתונאי⁷⁸ בו נשאל אודות פסקי בג"ץ בענייני דת ומדינה.

74. 'כיסא של אליהו', מאת: סופר יום השישי, ד' ניסן תשנ"ג.

75. "חובה קדושה מוטלת על ראשי העם ומנהיגיו להיות בבחינת "בהתאסף ראשי עם", ואז ברור שיתקיים "יחד שבטי ישראל". על ראשי העם ללכת ממקום למקום כשמואל הרמתי בשעתו ולהפיץ את המאור שבתורה לעם; להשקותם מים התורה והיראה, לאחד ולחבר את כל חלקי העם בארץ ובגולה להיות כאיש אחד וכאחים לכל דבר" – מתוך דרשת הכתרתו כראשל"צ.

76. כך גם בראיון אחר שנערך עמו בשנותיו האחרונות (שבועון 'מעייני הישועה', גיליון 240, כ"ה אדר תשס"ו, ראיון לקראת בחירות תשס"ו), בתשובה לשאלה כיצד יש לפעול: "צריך לפעול מעכשיו, לא צריך לחכות. ליהודים בארץ ישראל יש ניצוץ טוב, יש להם יסוד טוב, רק חסרה להם בערה, צריך להדליק אותם – שיפעלו, לעורר ולעשות את הפעולות והכל ישתנה".

77. מכתב לרבני גוש קטיף, י"ד בסיוון תשס"ה, פורסם בעיתון 'בשבע', תמוז תשס"ה.

שאלה: כל זה נעשה בגסות ממלכתית אז אולי הפתרון הוא הפרדת הדת מהמדינה?
הרב אליהו: לא. זה יהיה רע מאוד. אם יפרידו את הדת וכל אחד יתחנן איך שהוא רוצה ההתבוללות תהיה קשה מאוד.

שאלה: גם במדינת ישראל?

הרב אליהו: גם במדינת ישראל, ופסולי החיתון תהיה בעיה קשה מאוד.

שאלה: אבל האם כל המצב הדתי אינו מוביל להפרדת הדת מהמדינה? הרב אליהו: היום זה עדיין לא מוביל לזה, עד שיתנו לאחרים לחתן. היום יהודי בקיבוץ חילוני, אם יחזור בתשובה, יוכל להתחנן עם יהודייה כשרה. אם חס וחלילה יהיו נישואין אזרחיים או דרך רפורמיים יחתנו פסולי חיתון וממזרים, ולך תחקור אחריהם, ואז גם אם ירצה לחזור בתשובה לא יוכל.

שאלה: בחו"ל יש קהילות נפרדות. למה לא לפתוח כאלה גם בישראל, לאור המצב?
הרב אליהו: אינו דומה המצב בארץ ישראל לחו"ל. שם אפשר לעשות קהילה נפרדת לעצמם, כאן בארץ יש יהודים רבים זה יגרום לפרוד בתוך המשפחות עצמן.

שאלה: איך בכל זאת עוצרים את הסחף?

הרב אליהו: רק בחינוך.

שאלה: אם בית המשפט העליון יקבע שהוא נותן סמכות לרפורמים לרשום לנישואין?
הרב אליהו: זה גבול אדום. אנחנו נזעזע את כל העולם כולו. נכריז צום עולמי ונעשה ספר יוחסין ונאמר: היום מי שרוצה להירשם שיבוא וירשם ומי שלא, שיישאר שם. לו היו נוהגים ברפורמים בהתחלה כמו שנהגו הספרדים בקראים היה המצב שונה לגמרי.

בהקשר זה מעניין להביא את דבריו אודות התערבות רבנים בפוליטיקה:⁷⁹

שאלה: האם אין חשש שרבנים יהיו מעורבים בבעיות פוליטיות-מדיניות שנויות במחלוקת?
הרב אליהו: אם מדובר בבעיות כאלה שקשורות בהלכה, על הרבנים להיות מעורבים ולחוות דעתם. אם למשל יתברר שבחוק לזכויות האדם יש דברים שהם בניגוד להלכה, לא לפי רוח ההלכה, אני לא אהסס לפעול, כיצד? אפנה לשר המשפטים, לראש הממשלה - ואם יהיה צורך אפנה לחברי כנסת מסיעות שונות. יש לי הרגשה שהכנסת אינה מעוניינת לפעול באורח שיפגע בדת, בהלכה. לעתים יש אי-מודעות, להערכתך, אם יבינו שיש סכנה של פגיעה בהלכה, רוב רובם של החכ"ם יפעלו נגד מגמות כאלה.

ובמקום אחר:⁸⁰

שאלה: באיזו צורה צריך להיבנות הקשר בין התורה להנהגה המדינית?

78. שבועון 'יום השישי', כ"ז אלול תשמ"ח.

79. ראיון בשבועון 'הירדן', נדפס גם ב'עיתורי כהנים'.

80. ראיון בשבועון 'עולם קטן', גיליון 72, לר"ה תשס"ז.

הרב אליהו: יש "חכמים" שמשקפים את דעת התורה, ויש יועצים הנקראים היום "פוליטיקאים". הם מבינים מה נכון מבחינה פוליטית. יש את אנשי הצבא, שהם מבינים הכי טוב מה קורה בשטח – איך נלחמים. אבל תמיד הסדר צריך להיות כזה: המלך הולך לשאול קודם מה דעת תורה, אח"כ ילך ליועצים שיבדקו מה עושים מבחינה פוליטית. אח"כ הולכים לצבא. ככה היה פעם, וככה יש לעשות גם היום.

כאן המקום להזכיר כי במהלך השנים ליווה הרב מקרוב את מנהיגי המדינה ויעץ להם בענייני השעה והזמן. את חלקם הרב העריך וכיבד ועל חלקם מתח ביקורת חריפה. אולם הצד השווה הייתה בקשתו של הרב ממנהיגי המדינה לקבוע לעצמם 'עיתים לתורה' וללמוד תורה באופן קבוע.⁸¹

ראוי להזכיר במיוחד את אהבתו ודאגתו של הרב כלפי גיבור ישראל ואסיר ציון, אחינו יהונתן פולארד שאותו, אימץ הרב וביקרו בכלאו מספר פעמים.⁸²

ו. ארץ ישראל והמאבק עליה

מתוך תפיסת עולמו הצינונית וראיית התקופה כתחילתה של התגשמות חזון הגאולה, עסק הרב רבות בקדושתה של ארץ-ישראל. הרב הדגיש את מעלתה של ארץ-ישראל כמאחדת את כלל-ישראל:⁸³

הניסיון של אלפיים שנה מלמד שלארץ הזו יש הרבה תכונות מיוחדות. תכונות שמתאימות לעם ישראל זאת הארץ היחידה בעולם שמביאה אותנו להתנהג כמו עם אחד⁸⁴ ולא רק כמו קהילות. עליה נאמר "ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ". רק כאן הם "גוי אחד". קרוב מאוד למדרגה שהיינו בה במעמד הר סיני 'כאיש אחד בלב אחד.

הרב הרבה לעסוק בשבח ארץ-ישראל במיוחד בימינו ולעודד את העלייה ארצה:

שאלה: כבוד הרב, האם המצב היום בארץ קשה?

הרב אליהו: לפני התשובה, אני מכיר את כל ראשי הישיבות בעולם – אין תורה כמו שיש בארץ ישראל! אין כשרות כמו שיש בארץ ישראל! יין שנעשה בארץ ישראל כשר יותר מכל יין שבעולם – מלא במצוות שנעשו בו. אנשי חוץ לארץ צריכים לקנות יין מארץ ישראל, צריכים לקנות נרות מארץ ישראל.. שהיהודים בארץ לפחות יתפרנסו. ואני אומר לכולם: עלו לארץ! ולתשובה. אסור לומר "קשה בארץ ישראל". אדם הנוסע בכביש בארץ ישראל, ולפעמים הכביש לא סלול טוב, יכול להגיד 'הכביש הזה לא סלול טוב' – אבל אם יגיד: 'את,

81. שם.

82. ראה על כך בהרחבה ב'דורש טוב לעמו' חלק א', בעריכת הרב שמואל זעפרני.

83. מאמר הרב, 'למה לנשק אבנים', שבועון 'מעייני הישועה' גיליון 306, כד' תמוז תשס"ז.

84. כדברי הנצי"ב המפורסמים בעניין זה, בהקדמתו לקובץ 'שיבת ציון'.

הכבישים בארץ לא סלולים טוב' - הוא מוציא דיבה על הכבישים בארץ? אסור לך! אסור לדבר רע על ארץ ישראל. אפילו מי שהיה רגיל לקור ברוסיה ועלה לארץ וחם לו, לא יאמר: 'אוף כמה חם בארץ ישראל'. מי שבא מאתיופיה והיה רגיל לחום, לא יגיד: 'אוף, כמה קר בארץ ישראל'. זה נקרא להוציא דיבה רעה על ארץ ישראל. אם כל כך קשה לו יאמר: 'כמה חם לי' או 'כמה קר לי'. ומי שחלילה יוצא מארץ-ישראל צריך להתבייש - כתוב בהפטרה של תשעה באב 'בושנו כי עזבנו ארץ' - תתביישו לכם, אלה שעזבם את הארץ!⁸⁵

במצב של היום, כשעם ישראל עודנו מפוזר ומפורד בין העמים, כשעם ישראל רובו אינו שוכן בארצו ואין כל יושביה עליה, כשעם ישראל אינו מאוחד ומחובר יחד, תצא הקריאה הקדושה ממקום קדוש זה: קומו ונעלה ציון. קומו התנערו ממקום גלותכם ובואו לארץ הקודש, ארץ אשר עיני ה' בה, ארץ אשר אורה קדוש ומחכים. ולעם השוכן בציון יאמר איש ואיש יולד בה, כולנו נהיה כאיש אחד, כולנו אחים בני איש אחד אנחנו, נשאב מים ממעיני התורה, נשאב קדושה וטהרה מבית השואבה מירושלים עיר הקודש והמקדש, נעלה ונתעלה ונתרומם להיות בבחינת "ישראל אשר בך אתפאר" (ישעיה מ"ט, ג).⁸⁶

בנוסף, כתב הרב על אחדות התורה, העם והארץ והזדקקותם זה לזה:

...ארץ ישראל שייכת לקב"ה. וכל אדם ואדם שחושב, שהוא יכול למכור את ארץ ישראל, אין לו שום זכות. יידע לו, שהקב"ה כשברא את העולם, ברא את ארץ ישראל, ברא את תורת ישראל, ברא את עם ישראל - וחיבר אותם ביחד. כל מי שחושב אחרת, טועה טעות חמורה...⁸⁷

ובמקום אחר, במענה לשאלה:⁸⁸

להעמיד ארץ מול עם - זה דבר משונה. האם יש משמעות לעם ישראל, ללא ארץ ישראל

מתוך תפיסתו, נטל הרב חלק משמעותי במאבק על שלמות הארץ. את עמדתו העקרונית בעניין זה ניתן לראות בשו"ת 'מאמר מרדכי' חלק ג' סימן ו' שם מודפסת תשובתו בעניין 'פיקוח נפש' ושלמות הארץ.⁸⁹ במשך עשרות שנים היה הרב, ממנהיגי ציבור המתיישבים⁹⁰ בכל חבלי ארצנו. את מחאותיו הרבות⁹¹ כלפי חולשת ממשלות כושלות שהסכימו להסגיר⁹² את חבלי ארץ ישראל

85. ראיון שבועון 'מעייני הישועה', גיליון 162, ראש השנה תשס"ה.

86. מתוך דרשת הכתרתו כראשל"צ, מופיעה בספר 'דורש טוב לעמו', חלק א'.

87. דברי מוסר בשיעור של הרב ששודר בלוויין, ונדפס ב'קול צופיך', גיליון 432, לפרשת חיי שרה, י"ט חשוון תשס"ו.

88. ראיון בשבועון ה'ירדן', פורסם גם בירחון 'עיתורי כהנים'.

89. ועוד בעניין זה מכתביו אל הרבנים גערליצקי והכט - נדפסו ב'עיתורי כהנים', גיליון 197, ניסן תשס"א.

90. ראה מאמרו 'בנות צלפחד, חומת נחמיה והמתנחלים', 'מעייני הישועה' גיליון 256, י"ט תמוז תשס"ו.

91. ראה בשבועון 'מעייני הישועה', גיליונות: 63, 93, 117, 121, 122, 143, 142, 157, 161, 166, 167, 170, 181, 197, 202, 208, 211, 212, 213, 214, 215, 224, 232, 242, 257, 260, 273, 275.

למחבלים פרסם הרב בשער בת רבים,⁹³ וביחד עם עמיתו מו"ר הגר"א שפירא זצ"ל, הוביל והנהיג את כל המאבקים הציבוריים בענייני שלמות הארץ – בייחוד בתקופת הסכמי אוסלו⁹⁴ וההתנתקות.⁹⁵

כך לדוגמה כתב לגבי ה"משא ומתן לשלום":

ישמעו וילמדו האחראים על המשא ומתן עם הפלסטינאים. שאחרי ראותם והבינם שאין להם מנהיג אמיתי, ושום כוונה לשלום ולדו-קיום אלא למלחמה ולחבלה, אין לנהוג עמם

92. כלפי הביטוי הרווח 'החזרת שטחים', התבטא הרב: 'הבענו דעה נחרצת כרבות ראשית נגד "החזרת שטחים" הביטוי הזה "החזרה" אינו במקומו. מי שמתמשש במונח זה כמו במודה שהוא מחזיר משהו ששייך למישהו אחר. זה הרי שייך לנו. אחרים לקחו מאיתנו. כשלקחנו את השטחים בתשכ"ז זו הייתה החזרה האמיתית.' והוסיף שמי שהעמידו על משמעות מינוח זה האלוף רחבעם זאבי הי"ד" (מעייני הישועה, גיליון 165, תשרי תשס"ה).

93. וכך כתב הרב בעניין הישוב מגרון: 'אני קורא לכל שרי הממשלה ולעומד בראשה "אל נא אחי תרעו", כן אני קורא לכל חברי הכנסת וכל מי שבידו למנוע ביזיון של ארץ ישראל והיינו למסור חלק ממנה לאחרים. אם יוחלט על פינוי ישובים יהודים יש על שרי הממשלה וחברי הכנסת התומכים בממשלה להתפטר. הריסת ישוב או פינוי הוא מהלך חמור מאוד (עיי' בשו"ע או"ח סימן שכ"ט סע"ו-ז). חז"ל אומרים – ארץ ישראל מוחזקת לנו מזמן אברהם אבינו ע"ה, שאמר הקב"ה לאברהם "קום התהלך בארץ לאורכה ולרוחבה כי לך אתננה". ידוע לי שהישובים והמאחזים ביהודה ושומרון הוקמו באישור ממשלת ישראל או בידיעת הדרג המדיני. הריסת ישוב או פינוי מאחד אינה מבטאת שלטון אלא ההפך, זו כניעה לתכתיבים. אני קורא לכל תלמידי "מי לה' אלי", כמו שקראו החשמונאים בימים ההם בעת הזאת. בואו עימי מי ברכב מי ברגל, לכל ישוב יהודי שעומדים לפנות שם, שמיעת שיעור תורני בנושא ישוב ארץ ישראל. השיעור יינתן על ידי במרכז הישוב, שלוש שעות מפרסום הידיעה על הכוונה להריסת הישוב ואני מקווה ש'היה לא תהיה". (מעייני הישועה, גיליון 125, ט' בטבת תשס"ד).

94. ראה על כך באריכות אצל הרב אריאל לוי, פרשת גדולת מרדכי, חלק א' – סיפורים שלא סופרו על מן הראשון לציון זצוק"ל בנושאי ארץ ישראל, חברון תשע"א.

בראיון עיתונאי (מעריב, מוסף לשבת, ראיון לשלמה צזנה, יום שישי, י' בטבת תשס"א) התבטא הרב אודות עמדת עמיתו הגר"ע יוסף זצ"ל בעניין זה: "אילו היו מגלים לו את האמת בזמן הסכם אוסלו, הכול היה אחרת. עכשיו הוא רואה את האמת. עכשיו המצב אחרת. אז היו סביבו אנשים שהטעו אותו. כעת הוא הולך בדרך המלך ב'ה. הרי הוא אמר בפומבי שהתהלך הזה מוטעה". וראה עוד במכתבו של הרב לרב גוטניק שפורסם בעיתוני כהנים' גיליון 189, אב תש"ס.

95. וכך כתב הרב במאמרו 'אל תתנו יד לעקירה ולתבוסה': "הננו להביע בזה את דעתה הברורה של תורתנו הקדושה, כי תכנית הבריחה והעקירה המכונה "התנתקות" טומנת בתוכה סכנות חמורות ביותר לשלומם ולביטחונם של כל העם הישוב בארץ ישראל. חז"ל אמרו תחילת נפילה – ניסה". נסיגה ובריחה תחת טרור מלבה רוח במפרשי המרצחים ומעודדת את רוחם להמשיך במעשי הטרור והרצח, ולהגביר פי כמה וכמה את שפיכות הדמים וניסיונות הפגיעה באזרחים. הדרך האחת והיחידה להדביר טרור היא להילחם בו עד חרמה ולהביטו, ולא לתת למחבלים תחושת הישג וניצחון גדול כל כך – גירוש אלפי יהודים מבתיהם ונטישת עשרים ואחד ישובים פורחים..." (מעייני הישועה, גיליון 141, ג' באייר תשס"ד); "התנתקות? אם היו אומרים שמנתקים ומרחיקים את האויב מאיתנו, שילך למצרים או לכל מקום אחר, את זה אני מבין. אבל התנתקות שאנחנו נתנתק? ממה נתנתק? מארץ ישראל? לקחו מילה בעברית 'התנתקות' ולכלכו אותה, זו נסיגה, זו אינה התנתקות. תחילת נסיגה נפילה. זו טעות חמורה" (ראיון, מעייני הישועה, גיליון 162, ער"ה תשס"ה).

שוב בדרך משא ומתן, אלא כמו שלימדנו משה רבנו ע"ה, ללכת עמם בדרך משא ללא שום מתן. כי באמת כל ארץ ישראל היא שלנו, והייתה טעות מבחינה הלכתית למסור חלקים מארצנו לידיהם. ובנוסף לכך היום אף רואים כמה שגו במעשיהם ובהסכמיהם, שסמכו עליהם ונתנו להם נשק ואחיזה בארץ ישראל.⁹⁶

...תקיפותו של יצחק היא הוראה לדורות למנהיגי ישראל... שידעו מנהיגי ישראל לא להתרפס ולא להיכנע לגוים, אמנם, יש לכבד אותם אך לא להתנהג בכפפות של משי. הם מנסים לעשות משא ומתן, למשוך אותנו, ובינתיים סהוט עוד ועוד דברים.⁹⁷ איך נשיג שלום? ככל שיעסקו יותר בתורה, וירבו ישיבות מובטח שיהיה שלום בארץ ואין מחריד... הרמב"ם מלמד אותנו (אגרת תימן, מהד' מוסד הרב קוק, עמ' קפג) שאין לרדוף אחריהם כדי להשלים אתם, כי כל כוונתם שקר וכזב ופניהם למלחמה. וידוע, שנביאם חינן ולימד אותם שמותר לשקר ולהפר הסכמים.⁹⁸

ובמקום אחר:⁹⁹

שלום אמיתי הוא שהארץ שהקב"ה נתן לנו, צריכה להישאר בידינו. אחרת אין זה שלום!. כל המטרה שלהם היא לקחת מאיתנו אדמות, היום מעט, מחר עוד מעט, ומי יודע מה המטרה הסופית שלהם ועל כן מה שהקב"ה נתן לנו, לנו הוא.

באשר ליחס לאוכלוסיה הערבית כתב הרב:

אסור לפגוע בערבי, אלא אם כן מדובר בדין של אדם שבא להורגך ואז אתה מחויב ב'השכם להורגו'. ערבי שמתנהג יפה, צריך להתנהג איתו יפה, ערבי שמרים אבן או יורה. הוא אויב. ארץ ישראל שייכת לנו, והערבים כאן הם בבחינת גר תושב. כעת, מאחר שכבר הוקמה הרשות הפלשתינית אני מציע לערבים אוטונומיה עירונית.¹⁰⁰

בתשובה לשאלה מדוע על אף ששבנו לארץ, איננו חוזרים להר הבית ומקימים את המקדש, השיב הרב:¹⁰¹

הר הבית קדוש לעם ישראל מדורי דורות, וקדושתו לא פקעה עד היום. ואם אנו נמנעים מלהיכנס להר הבית, זה מפני שהר הבית הוא קדוש. אבל אנחנו כולנו מקווים ליום, שכוהנים יעמדו במקדש ולוויים בדוכנם... יש באמת בעיה לגבי בניין המקדש. אני נוטה לפי

96. שבועון 'מעייני הישועה', גיליון 179, ה' שבט תשס"ה.

97. שבועון 'מעייני הישועה', גיליון 120, ד' בכסלו תשס"ד.

98. שבועון 'מעייני הישועה', גיליון 196, ה' באייר תשס"ה.

99. שבועון 'מעייני הישועה', גיליון 100, י"א בתמוז תשס"ג.

100. ראיון 'מעריב', מוסף לשבת, י' טבת תשס"א, שלמה צזנה.

101. ראיון בשבועון 'הירדן', נדפס בשנית בירחון, 'עיתורי כהנים'.

ההלכה שביהמ"ק ירד בנוי בעתיד מן השמים.¹⁰² אין לי זמן לחכות עד שיבנו אותו. בית המקדש ירד אם ירצה השם במהרה בימינו, והוא ירד בנוי מוכן. את המקדש יבנה האל, "מקדש ה' כוננו ידך". אם נהיה מוכשרים לך, ישלח לנו האל מקדשו. עלינו לשמור על זהותנו היהודית.

ובמכתב לרב זלמן קורן בעניין הכניסה להר הבית כתב הרב:¹⁰³

לכבוד ידידי הרב המובהק וכו' הרה"ג ר' זלמן קורן שליט"א וכו' עיינתי בדברי כת"ר אשר הסביר בצורה מפורטת ורחבה כדרכו בקודש. העיר והאיר עיני חכמים בסוגיא סבוכה זו. תחם תחומין וגדר גדרות במקום המקדש. ותרגם הלכה למעשה ויפה כתב ויפה ערך וטוב הנהיר.

אולם, אני על משמרתי אעמודה, היינו, אנו רואים בעין כיצד שועלים הלכו בו, כיצד מקום שנאמר בו והזר הקרב יומת הולכים בו זרים ומחללים אותו, וכבר חז"ל גזרו על כל העכו"ם כזבים ואסורה להם הכניסה למקום הקודש והמקדש ועוד מקומות שמותר לישראל טהור להיכנס ואפי' בזמן הזה, וע"כ חובה קדושה מוטלת על מי שבידו למנוע מצב עגום זה, ואפי' ע"י פרסום העניין שהם עוברים על איסור ואין לחשוש ממה שיאמרו.

אודות כניסת ישראל עם הגבלות כמו שכת"ר מציע, זה טוב ויפה אם תהיה לנו שליטה מוחלטת על המקום ועל הבאים ובכלל בני ברית. אולם, לפי המצב הנוכחי, חוזר אני עם כל הכבוד לענ"ד על הצעתי והיא לבנות בית כנסת ומקום לתורה ולתפילה בשטח שמותר להיכנס אליו והכניסה והיציאה תהא מבוקרת שאין אפשרות ללכת יותר מהמקום המותר ובזה אנו לא גורמים לאחרים לדרוך על מקום אדמת קודש. ויהי רצון שנזכה לראות כהנים בעבודתם וישראל במעמדם ולויים בדוכנם ושם נעלה ונראה לפני מקום הקודש ונשאב שם קדושה וטהרה וה' יעביר גלולים מן הארץ וכלם כרות יכרתון ומלאה הארץ דעה מקטנם ועד גדולם. אכ"ר בברכה והוקרה מרדכי אליהו.¹⁰⁴

102. ראה את תשובתו של הרב בעניין זה באריכות, בשו"ת מאמר מרדכי, ח"ג, עמ' שכו-של.

103. צילום המכתב מובא באתר: http://lamikdash.blogspot.co.il/2010/06/blog-post_08.html. המכתב נדפס בחוברת 'התעוררות בעניין הר הבית במשנתו של הגאון רבי מרדכי אליהו זצוקלה"ה' - קובץ איגרות בהוצאת 'התנועה לכינון המקדש', תש"ע.

104. מכתב נוסף בעניין זה: "יום ג' לסדר למען אשר לא יקרב איש זר תשמ"א. ב"ה, לכבוד ה"ה ר' אלבום דוד הי"ו. קבלתי את חוברות ההפצה וההסברה של "אגודת חלוץ הר הבית" שמח אני מצד אחד שיש דרישה לצינון, וישנה עוד מחשבה על מקום מקודש זה שנהפך למלון פריצים למרמס לכל מי שאסור לו לדרוך ולהציג כף רגלו, אפילו היחפה במקום. אולם, מצד אחד אנו חייבים לטהר את המקום ששום זר לא יקרב ולא ינהל את המקום ומצד שני אנו צריכים לשמור שגם בני ישראל ייכנסו למקום שמותר להיכנס בקדושה ובטהרה לפי ההלכה. וע"כ יש לתחם תחומין ולהגביל את העם וקדשתו. וזאת תהיה תפקידה של האגודה, לבנות מקום מקדש מעט במקום שהכניסה אליו תהא מחוץ לחומת הר הבית ויהא המקום אטום וסתום ולא תהא יציאה ממנו למקומות האסורים. תחזקנה ידכם ויהי ה' עמכם אכ"ר בברכה. מרדכי אליהו". צילום המכתב מובא באתר: http://lamikdash.blogspot.co.il/2010/06/blog-post_08.html. המכתב נדפס בחוברת

לגבי קריעה על מקום המקדש ועל ערים שנמסרו לרשות הפלסטינית, כתב הרב:

כל מי שעובר ורואה את בית לחם וחברון לאחר מסירתן לפלשתינים, צריך לקרוע קריעה,¹⁰⁵ כאילו מת בן משפחתו. וגם חיילי צה"ל חייבים בקריעה, אך היות וחולצתם היא רכוש צה"ל, עליהם לשלם לצה"ל את מחיר החולצה שהושחתה.¹⁰⁶

ובספר 'ויאמר מרדכי'¹⁰⁷ מובא בשם הרב:

בגדר "חורבנה" של ירושלים, כבר כתב ה'בית יוסף' – והובאו דבריו גם ב"כף החיים" וב"משנה ברורה" – שכל עוד שאומות העולם שולטות בירושלים היא נקראת חרבה, אך בזמן שיהודים יושבים בעיר – היא אינה נקראת חרבה, מכך עולה, לשמחתנו, שבימינו כאשר בירושלים שולט עם ישראל, אין חייבים לקרוע כשרואים את ירושלים, כיון שהיא לא "בחורבנה". אמנם עדיין אין לנו שליטה מליאה בירושלים כולה, ועוד יש בה מסגדים וכנסיות,¹⁰⁸ אך עיקרה של ירושלים שבתוך החומות בשליטתנו המלאה, ולכן הבאים לירושלים אינם צריכים לקרוע.¹⁰⁹ אולם, העיר בית לחם, לעומת זאת, נמסרה לשלטון פלסטיני, ולכן הרואה אותה במצבה הנוכחי, בחורבנה – חייב לקרוע, כל שלא ראה אותה שלושים יום.

במהלך חורבן גוש קטיף נשאל הרב האם יש לציית לפקודת הגירוש או שיש לסרב לה. דעת הרב, בדומה לגדולי תורה רבים אחרים, הייתה שמדובר באיסור דאורייתא ולכן יש לסרב לפקודה כזו. עם זאת, הרב היה ער לסכנה שבאי-ציות והורה על סירוב פסיבי. כך לדוגמה בתשובה אחת מני רבות:¹¹⁰

שאלה: חייל מילואים הנקרא לשרות מילואים ובהתגייסותו הוא תורם ומסייע במישרים או בעקיפין לפקודת הגירוש. האם הוא חייב לבקש להשתחרר מהמילואים?

'התעוררות בעניין הר הבית במשנתו של הגאון רבי מרדכי אליהו זצוקלה"ה' – קובץ איגרות בהוצאת 'התנועה לכינון המקדש', תש"ע.

105. לקט דעות בעניין זה, נמצא במאמרו של הרב יעקב זיסברג, "קריעה על ערי יהודה, ירושלים והמקדש", בתוך קובץ "המעין" שנה לו' קובץ ד'. ועיין בספר 'תורת המדינה' לגר"ש גורן זצ"ל עמ' 103, ולעומת זאת דברי הגר"א בקשי דורון, בשו"ת 'בנין אב' ח"ד סי' ל', וראה עוד בשו"ת 'דבר חברון' לגר"ד ליאור כרך ארץ ישראל.

106. ראיון 'ידיעות אחרונות', 7 ימים, כ"ט אלול תשנ"ז, עמוס נבו.

107. בעריכת הרב מאיר טויזר, ירושלים תש"ע, עמ' קסג-קסה. וראה 'שו"ת הרב הראשי' כרך ב, עמ' 283.

108. מטעם זה כתב הגרש"ז אויערבך זצ"ל, במנחת שלמה ח"א סי' ע"ג, לקרוע אף על ירושלים כיום: "חושבני דכל זמן שרואים עדיין בעיר הקודש והמקדש כנסיות של נכרים וגם קברי עכו"ם וכו', ואין אנו יכולים למעקר פולחנא נוכראה, עדיין היא בחורבנה, ועתה עינינו נשואות לשמים לראות מהרה בפולחנא דשמיא בבניין בית הבחירה ונגילה בד' ונשמחה בישועתו לנצח". גם הרב אליהו עצמו בשו"ת 'מאמר מרדכי', ח"ג, עמ' שכג, כתב שמתעם זה ראוי לנו "לקרוע את הלב" (אם כי, לא את הבגד).

109. וכן כתב ב'אגרות משה' או"ח ח"ד סי' ע' ובח"ה סי' ל"ז, וכן דעת מו"ר הגר"א שפירא זצ"ל.

110. מכתב הרב אליהו לרבני גוש קטיף – פורסם בעיתון 'בשבע', ט"ז סיון תשס"ה.

תשובה: אני עונה לכם למרות שאני מאמין שזה לא יהיה בעז"ה. לעצם השאלה, כיון שממילא, הרבה משתחררים ממילואים בגלל סיבות של מה בכך, בוודאי שלמנוע מעשה כל כך לא מוסרי עליו לבקש שחרור מהמילואים ולא לסייע במישרין או בעקיפין.

שאלה: אם לא תענה בקשתו ומאיימים עליו במאסר. האם עליו להשתתף בפקודת הגירוש?

תשובה: אמרנו לעיל שזה איסור תורה. ולכן על החייל לומר למפקדו "אני לא מסרב פקודה, אבל אני לא יכול לבצע את הפקודה הזו" ואם ישב בכלא בגלל אמירה זו, זכות היא לו ואשריו שנתפס על דברי תורה.

שאלה: אם כן, מה משמעות דברי הרב שלא לסרב פקודה לשמה!

תשובה: אנחנו לא רוצים לפרק את הצבא שמגן על חיי התושבים והאזרחים לכן אנחנו נגד סירוב פקודה בעיקרון. על החייל לומר 'איני יכול'. אם יאלצו אותו לעשות מעשה איסור זה, יכנס לתוך בית המשפחה ישב על הרצפה, יבכה איתם יחד וינצל מהאיסור ב"שב ואל תעשה".

לאחר גירוש גוש קטיף כתב הרב את הדברים הבאים המעידים על תפיסת עולמו הציונית-ממלכתית, כמו גם על דעתו כי ציונות ללא תורה לא תחזיק מעמד, ועל כן יש להרבות בתורה:¹¹¹

מצוות ישוב ארץ ישראל כוללת בתוכה את המצווה לשלוט בה, "ושמרתם את כל המצווה אשר אנכי מצוך היום למען תחזקו ובאתם וירשתם את הארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה" (דברים יא). השולחן ערוך כתב "הרואה ערי יהודה בחורבן אומר: ערי קדשך היו מדבר, וקורע", ושאל הבית יוסף מה נקרא חורבן, האם שהם חרבים ממש או שהם בלי שלטון ישראל? "והאי ערי יהודה בחורבן דקאמר דהיינו שהן חרבות ואין בהן ישוב כלל, אבל אם יש בהן ישוב אע"פ שהן בידי גויים, היה נראה לכאורה דאין צריך לקרוע, ואפשר דכל שהן בידי גויים אע"פ שיש בהן ישוב "בחורבן" מיקרי, וכן עיקר (סימן תקסא). מסקנתו שכשיש ישוב יהודי אף על פי שהוא מיושב כולו ויש בו בתי כנסיות ובתי מדרשות, אם הוא בשלטון גויים - הרי זה נקרא "חורבן" וכן פסק המשנה ברורה שם "אפילו יושבין בהן ישראל, כיוון שהישמעאלים מושלים עליהם מקרי בחורבן". ולצערנו ראינו כמה זמן עבר משליטת הישמעאלים עד שרפת בתי כנסיות, גם מההיסטוריה הקרובה או הרחוקה אנו יודעים איזה רעות נוראות עושים הישמעאלים כשהם שולטים עלינו, ובמיוחד אם זה בחלק של ארץ ישראל, חוסר שלטון יהודי - זה חורבן!

אין אפשרות לקיים שלטון יהודי על ארץ ישראל בלי מדינה או בלי צבא, ואע"פ שהשלטון מפעיל אותם לפעמים לרעה - הם עדיין חיוניים לשמירת שלטון יהודי בארץ ישראל. אבל יותר מכך חשוב לנו להבין כי בלי תורה ומצוות אין לנו קיום בארץ ישראל. לצערנו, ראינו

111. 'היחס לצה"ל ולמדינה', מאמר הרב, שבועון 'מעייני הישועה' גיליון 214, י"ג אלול תשס"ה (חודש לאחר חורבן תבל קטיף).

בעינינו כיצד אנשים שמנותקים מתורה מחריבים במו ידיהם ערי קודש, כיצד הם מפקירים לפורעים ערבים את בתי הכנסיות ובתי המדרשות. הכל מתוך חולשה באמונה. אם לא נדע לאהוב את ה' בכל ליבנו ובכל נפשנו. אם יפתה לבבנו ללכת אחרי תרבות אומות העולם - כל היישוב בארץ יהיה חלילה בסכנה גדולה.

מכאן נבין שאף על פי שצבא ומדינה חשובים לשלטון יהודים בארץ ישראל. לימוד תורה והפצתה חיוניים פי כמה וכמה! בני התורה שלומדים ומלמדים תורה, שמתחזקים ומחזקים אחרים, שמרבים תורה וקדושה, שמחזירים לב ישראל לאביהם שבשמים - הם הם שומרי היישוב היהודי בארץ ממש.

צריך לומר במפורש: **אין שום ערך להפנות האשמות לחיילים**, לפלוני או לאלמוני. בעיקר אין להפנות ביקורת לאלה שפעלו למען ישוב הארץ בחודשים האחרונים אף על פי שלא עלה בידם למנוע את הגירוש והחורבן. עיקר מאמצינו צריכים להיות מופנים כעת להשפיע על הציבור שיתקרב לאמונה אמיתית, לתורה ולמצוות. רק כך יתחזק היישוב בארץ בבניין אמיתי. את הדברים הללו צריכים להזכיר לעצמנו יום יום בשעה שאנחנו קוראים קריאת שמע, קריאה שחייבים לכוון בה: 'ולמדתם אתם את בניכם לדבר בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך וכתבתם על מזוזות ביתך ובשערך למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם כימי השמים על הארץ'. הכמינו ז"ל למדו מפסוקים אלו שחובה ללמד לא רק את הבנים, אלא את כל מי שיכול ללמוד ממך. "מצווה על כל אדם ואדם מישראל ללמד את כל התלמידים אע"פ שאינן בניו שנאמר 'ושננתם לבניך', מפי השמועה למדו 'בניך' אלו 'תלמידיך' שהתלמידים קרויין בנים וכו". (רמב"ם, הלכות תלמוד תורה א', ב). את כל הדברים החשובים הללו נזכור ונזכיר לעצמנו כל יום בעת קריאת-שמע, ובוודאי שיפעלו גם למעשה על כל אחד ואחד מאיתנו.

ז. הרבנות הראשית

מתוך תפיסת עולמו הממלכתית והציונית, עמד הרב על חשיבותה של הרבנות הראשית כגורם מאחד בהנהגה התורנית של עם ישראל. כך כתב בהסכמתו לספרם המקיף של הרב שמואל כ"ץ והרב איתמר ורפהטיג על תולדות הרבנות הראשית לישראל:

"כולנו בני איש אחד נחנו" - לפני למעלה משמונים שנה חיו קהילות רבות בארץ. כל עיר ועיר וכל קהילה, נהלה את עניינה ללא התערבותה של קהילה אחרת. דבר זה הפריע לניהול חיי הדת בארץ. ואז קמו אנשי רוח, אנשי הלכה, אנשים שהייתה להם ראייה מפוכחת וארוכת טווח כהרה"ג הרב הראשי לישראל הרב קוק זצ"ל והחליטו שלא עוד פירוד בעם, וישבו עם כבוד הראשון לציון, החכם באשי, הרה"ג ר' יעקב מאיר זצ"ל, והאירו עיניהם של חכמים ורבנים אחרים. הם החליטו לייסד את הרבנות הראשית כסמכות עליונה, הנותנת אמרי שפר, פסקי הלכות. ריכזו כל הנושאים הדתיים וההלכתיים, מינוי רבנים. כושר לרבנים

ודיינים. רבנות המאחדת בתוכה את כלל ישראל, לא יהא עוד בי"ד לפרושים ובי"ד לחסידים או בי"ד למערביים או בי"ד לבבלים כפי שהיה, אלא הכול תחת קורת גג אחד, אין בכוונת מייסדי הרבנות הראשית לישראל, לטשטש את המנהגים המקובלים שבכל דור ודור ובכל עדה ועדה. פה לא הייתה כוונה לבטל דרכים ושיטות בהלכה שנפסקו מאז היותנו לעם, אלא שכל הלכה מכאן והלאה, תהא הלכה אחידה. לא שבי"ד זה יפסוק כך והשני אחרת - אלא מנהיגות רוחנית אחידה.

על הסיבה להתנגדות לרבנות הראשית כתב הרב:¹¹²

בדרך כלל, כל הסיבה להתנגדות חוגים מסוימים לרבנות הראשית היא תוצאה של קנאה. יש כאלו שהרבנות הראשית היא כשיכים בעיניהם ומנסים להפריע לה, אך בלבם פנימה הם מעריכים את פועלה. יש לנו קשרים טובים עם אגודת ישראל, ועיתים אף עם העדה החרדית.

עוד יש לציין כי הרב היה מבכירי הפוסקים במצוות התלויות בארץ ותמך במתן 'היתר המכירה' בשביעית.¹¹³

ה. סיכום

פתחנו את המאמר בקביעה כי אף שהרב אליהו לא נמנה על ציבור מסוים, ואישיותו רבת הפנים רחבה הייתה מכדי לכלוא את עצמה במגזר מסוים, הרי שאחז בהשקפה ציונית איתנה וברורה. במהלך המאמר הבאנו ראיות רבות, מכל שנותיו של הרב, לטענה זו.

ואכן פטירתו של הרב הותירה חלל גדול בייחוד בקרב הציבור הנאמן לתורה ולארץ. כך הספיד את הרב, הרב דב ליאור, שהדגיש בדבריו את הנקודות שעליהן עמדנו במאמר זה:¹¹⁴

הרב אליהו, היה מקובל על כל חלקי הציבור, האמין במהלך גאולת עם ישראל. הוא ראה בכך תחילת הגאולה. הוא חינוך, הדריך, והקריין באישיותו שזו הדרך. בניגוד לאלה אשר שוללים את קיומה של המדינה מפני שאינה הולכת עפ"י תורת ישראל, הרב אליהו פעל ככל שביכולתו שהנהלת המדינה וצביונה יהיו לאורה של תורת ישראל.

ובמקום אחר:¹¹⁵

נסתלק מאתנו אחד מגדולי הדור, הראשון לציון הרב מרדכי אליהו זצ"ל. הרב, שמלבד גדלותו בתורה ויראת שמים, היה לו כושר הנהגה בכל תחומי החיים. מקובל על חלקי

112. שו"ת הרב הראשי, תשמ"ו-תשמ"ז, עמ' 90.

113. עיין באריכות בספרו ההלכתי הגדול 'מאמר מרדכי', שביעית.

114. מתוך הספדו של מו"ר הגאון הרב דב ליאור שליט"א, שבועון 'גילוי דעת', גיליון 17, פרשת קורה, כ"ט סיוון תש"ע.

115. מתוך הספדו של מו"ר הגאון הרב דב ליאור שליט"א, פורטם ב'גדולת מרדכי' - הספדים.

הציבור לכל רובדיהם ומחלקותיהם, וידע כיצד לנווט את ספינת ההנהגה בתוך גלי הים הסוער.

הייתה לו ראייה רחבה להכיר את גודל גילויי ההשגחה העליונה, במה שנוגע לשיבת עם ישראל לארצו. כל האירועים הקשים שפקדו את עמנו, לא ערערו בנפשו את עצם ההתבוננות המעמיקה בתהליך הגאולה, עם כל המורכבויות שמתלוות אליה. הוא ראה את המהלכים כתהליך הגאולה וכקיום הבטחת נביאי ישראל. ראה את החיוב והאור למרות שישנם גם עניינים שהעיבו על שמי היהדות. השפעתו על החיים במדינת ישראל ועל העולם היהודי בכלל, איננה מצטמצמת רק לדור הזה אלא ישפיעו גם לדורות הבאים. נאסף אור גדול, ושומה עלינו, על בני המשפחה, הקרובים, והידידים וכל תלמידי חכמים שבדור, להמשיך את המורשת שלו, "דבריהם - של גדולי ישראל - הן הן זכרון" (ירושלמי שקלים ב, ה). תהי נשמתו צרורה בצרור החיים, ויקום לגורלו לקץ הימין.

נחתום בדבריו הנפלאים של הרב ישראל רוזן:¹¹⁶

ראשון לגאולה - בין הספד לקבורה אני מנסה למצות את דמותו של מורנו ורבנו זי"ע, הרב מרדכי אליהו זי"ע. והמילים נעתקות ממקלדתי וממאנות להתמסגר בסד של שורות ספרות. אסתפק איפוא במיקוד אחד: ראש וראשון לאמונת הגאולה בדורנו. 117 ראשון לציון - כפשוטו של התואר שכל כך הולמו. דומה כי אחר הסתלקות הרבנים קוק זצ"ל נשא הרמ"א את המשא הגאולתי בימינו. כל הוויתו, שחבקה נגלה ונסתר יחדו, הייתה ספוגה אמונה במשיח צדקנו העומד אחר כתלנו, כל שיח ושיג אותו נשק לעולמות טמירין של גאולה. רוחו הגאולתית נשענה על דבקותו ב'כלל ישראל', ועל אהבתו ל'פרט ישראל'. לא ניכר אצלו שוע לפני דל, ולא הוצבו שום מחיצות בצרו. שהרי הגאולה הכללית והאישית מקיפה את הכול... הציונות הדתית אבדה את הראשון לציונות, את המצפן ואת הקברניט גם יחד. מי ייתן לנו תמורתו?

יהי רצון שנזכה לאורו של אליהו, המאחד אהבת תורה עם אהבת ישראל וארץ ישראל ומשיב לב אבות על בנינים ולב בנינים על אבותם.

116. הרב ישראל רוזן, שבועון 'שבת בשבתו', גיליון 1327, פרשת קרח, ל' סיוון תש"ע.

117. ראה את שיעורו של הרב שמואל אליהו בנושא: 'בקשת הגאולה של מרן הרב זצ"ל', נדפס ב'קול צופיך', גיליון 545.